

LUND UNIVERSITY

Årsbok 2018

Socialhögskolan, Lunds universitet

Abboud, Amina; Abrahamsson, Jan; Andersson, Peter; Bangura Arvidsson, Maria; Blomberg, Staffan; Carlstedt, Elisabeth; Dahlström, Emelie; Edebalk, Per Gunnar; Edebalk, Per Gunnar; Grina, Joakim; Harnett, Tove; Harrysson, Lars; Harrysson, Lars; Hekkala, Patrik; Hekkala, Patrik; Jönson, Håkan; Laanemets, Leili; Olsson, Carina

2019

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Abboud, A., Abrahamsson, J., Andersson, P., Bangura Arvidsson, M., Blomberg, S., Carlstedt, E., Dahlström, E., Edebalk, P. G., Edebalk, P. G. (Red.), Grina, J., Harnett, T., Harrysson, L., Harrysson, L. (Red.), Hekkala, P., Hekkala, P., Jönson, H., Laanemets, L., & Olsson, C. (2019). *Årsbok 2018: Socialhögskolan, Lunds universitet*. (Research Reports in Social Work; Vol. 2019, Nr. 2). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
18

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

LUNDS
UNIVERSITET

Årsbok 2018

LUNDS UNIVERSITET | SOCIALHÖGSKOLAN

RESEARCH REPORTS IN SOCIAL WORK 2019:2
School of Social Work | Lund University

ISBN: 978-91-7753-990-2

© Socialhögskolan, 2019

Redaktörer: Lars Harrysson och Per Gunnar Edebalk

Layout: Patrik Hekkala, patrik.hekkala@soch.lu.se
och Stefan Andersson, Media-Tryck

Adress: Lunds universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund

Tryck: Media-Tryck, LU Service, Lunds universitet

Tryckt på miljövänligt papper: Nordic Ecolabel 3041 0903

Förord

Denna årsbok är Socialhögskolans tredje. Den ger en liten inblick i vad vi gör och vi hoppas att den bidrar till att presentera utsnitt från vår verksamhet på ett trevligt och samlat sätt. Den utgör ett nummer i serien Research Reports in Social Work som kan nås via www.soch.lu.se. Sprid den gärna vidare.

Årsboken uppmärksammar inte bara det som skett på Socialhögskolan under 2018, vilket inleder årsboken, utan uppmärksammar även att 2018 var året då svensk äldreomsorg fyllde 100 år. Därför inleds forskningsavsnittet i år av årsbokens gästredaktör, Per Gunnar Edebalk, som skriver om just hundraåringens historia. Det inleder ett avsnitt där flera forskare vid Socialhögskolan bjuder på bidrag som lyfter fram aspekter av äldreomsorg och åldrande.

Först ut är Håkan Jönson och Tove Harnett som resonerar om de begrepp som omgärdar äldreomsorgens möten och organisering sett i ett socialt arbetets perspektiv. De två avslutar även forskningsavsnittet med en artikel om huruvida behov ska ses annorlunda mellan grupper bara för att man passerat en viss ålder.

Däremellan presenteras en text av Erika Werner som låter oss möta frågor kring en sviken generation, här genom ett möte med Agnes, som hamnade mitt i skarven när pensionssystemet reformerades. Elisabeth Carlstedt presenterar en text om hur äldreomsorgens särskilda boenden arbetar i relation till Socialtjänstlagens direktiv om meningsfullhet och värdighet, och hur svårt det är.

Lars Harrysson presenterar därefter ett avsnitt om två forskningsprojekt som han och Erika Werner gjort där fokus har legat dels på pensioner för personer i ekonomiskt utsatta grupper, speciellt med migrantbakgrund, dels om hur tro och äldreomsorg samspelar, eller inte. Äldreomsorgsavsnittet avslutas sedan med en intervju som Patrik Hekkala gjort med Peter Andersson som startade kursen socialt arbete med äldre och med Tove Harnett som tagit över och fortsatt utvecklingsarbetet till dags datum.

Årsboken avslutas sedan med fyra texter. En av Amina Abboud, snart färdig socionom, som skriver om sina erfarenheter av och i uppsatsskrivandet. Sedan en där vi får möta Carina Olsson som arbetat hos oss länge, men som faktiskt arbetat vid universitetet i 40 år 2018. Emelie Dahlström, Joakim Grina och Jan Abrahamsson ger sedan en bakgrundsteckning till en hos Socialhögskolan verksam social accelerator, SoPact. Som avrundning finner du sedan lite mer information om vår verksamhet här vid Socialhögskolan.

En årsbok kräver många personers insatser längs med vägen, inte minst för att det är ett gemensamt projekt som sträcker sig över alla institutionens verksamheter. Som redaktör vill jag därför tacka alla er som deltagit med material till boken i form av texter, till institutionsledningen för att de backat upp arbetet, och till nyfikna kollegor som undrat vad det är för tema i år och därmed sporrat det fortsatta arbetet.

Speciellt tack till Per Gunnar Edebalk för hans gästredaktörskap i årets upplaga. En process där vi från början satt på Per Gunnars uteplats vid hans sommarstuga och funderade över tema och skribenter och till slut fann en inramning med äldreomsorgens 100-årsjubileum i fokus. Och varmt tack till Patrik Hekkala för allt arbete med att layoutmässigt göra boken både snygg och tillgänglig.

Lars Harrysson, redaktör RRSW

Innehåll

VÄLKOMMEN TILL SOCIALHÖGSKOLAN	4
<i>Staffan Blomberg, prefekt</i>	
DEN SVENSKA ÄLDREOMSORGEN UNDER 100 ÅR	8
<i>Per Gunnar Edebalk</i>	
Sociale arbete med äldre - Två grundläggande förmågor	12
<i>Håkan Jönson och Tove Harnett</i>	
Ett värdigt och meningsfullt liv i särskilt boende för äldre	18
<i>Elisabeth Carlstedt</i>	
Agnes och pensionssystemet som svek	23
<i>Erika Werner</i>	
Om försörjning, tro och forskning därom	28
<i>Lars Harrysson</i>	
Rättvisa för äldre med omsorgsbehov	34
<i>Tove Harnett och Håkan Jönson</i>	
Utbildning om åldrande - då, nu och framöver	40
<i>Patrik Hekkala samtalar med Peter Andersson och Tove Harnett</i>	
UTBILDNING OCH ACCELERATION	45
Att skriva uppsats - en berikande om än ångestladdad utmaning	46
<i>Amina Abboud</i>	
40 år i statens tjänst - från växelhäxa till kontorsråtta	48
<i>Möt Carina Olsson</i>	
Från intensiv acceleration till fördjupad lärprocess	52
<i>Emelie Dahlström, Joakim Grina och Jan Abrahamsson, SoPact</i>	
VAD VI GÖR PÅ SOCIALHÖGSKOLAN	61
<i>Staffan Blomberg, prefekt & Maria Bangura Arvidsson, studierektor</i>	
SOCIALHÖGSKOLAN I SIFFROR	70

Välkommen till Socialhögskolan

Staffan Blomberg, prefekt

Efter en snabb expansion under några år är nu Socialhögskolans verksamhet sedan 2015 inne i en process av anpassning till ett planerat och successivt minskat utbildningsuppdrag. Från 2018 liksom inför 2019 är institutionens utbildningsuppdrag oförändrat vilket är mycket positivt.

Året innebar en stabilisering av ekonomin, men 2018 var också ett år där införandet av nya (ibland nya versioner) av administrativa system satte press på såväl administratörer som lärare. Den positiva trenden med allt fler externa forskningsbidrag till institutionen höll i sig under året. Inte minst genom att Socialhögskolan tillsammans med bland annat Malmö universitet fick medel för att bedriva en nationell forskarskola i tillämpad välfärdsforskning för yrkesverksamma.

EN BAKGRUND TILL DAGENS OCH MORGONDAGENS VERKSAMHET

Perioden 2015-2017 präglades av en mycket ansträngd ekonomisk situation och kraven på att anpassa institutionens verksamhet och kostnader till det ekonomiska läget var hårda. Att antalet anställda under perioden minskade med 10 procent, inga pensionsavgångar har exempelvis ersatts, och att vi inför 2018 hade mycket få vikarier (historiskt låg siffra) speglar detta. Tendenser på återhämtning och stabilitet finns och utvecklingen 2018 visar att vi under året fick se ett trendbrott. Att utbildningsuppdraget nu stabiliserats är en förutsättning. Under 2018 var det därför läge att lyfta blicken och se framåt. Vi arbetar med att skapa utrymme för nytänkande och konkret utvecklingsarbete, inte minst i form av större flexibilitet men också arbetsro i verksamheten.

En viktig del är att säkra att vi har kompetens inom områden där sådan riskerar att försvinna. Under 2018 ökade antalet vikarier återigen, en utveckling som tydligt visar att vi måste ersätta de lärare och forskare som redan har eller inom en nära framtid kommer att gå i pension. Att förlita sig på vikarier är inte en hållbar strategi på sikt och i skrivande stund har institutionen därför utlyst ett stort antal nya läraranställningar.

Under 2018 fortsatte vi utveckla vårt samarbete med yrkesfältet som efterfrågar moment (poäng-/eller diplomgivande) inom ramen för redan existerande kurser, samt nya kurser och kursmoment som erbjuder relevant fortbildning. Inom ramen för institutionens satsning på uppdragsutbildning har till exempel en poänggivande kurs om socialrätt och en om digitalisering i socialt arbete genomförts. Att erbjuda kurser på kvartsfart har visat sig vara en

2018 påbörjade 357 nya studenter läsa på socionomprogrammet, 24 på masterprogrammet och 202 på fristående kurser av olika slag och på varierande nivå. *Källa: Kuben: 2019-03-12*

framgångsrik väg för att möjliggöra för yrkesverksamma att läsa våra kurser. Under 2018 lockade såväl *Socialt arbete i skolan* som *Socialt arbete med fattigdom och försörjningsproblem* ett tillräckligt antal sökanden för att kunna ges. Med start vårterminen 2019 kommer *Socialt arbete med fattigdom och försörjningsproblem* ges igen tillsammans med *Socialt arbete: Utvärderingsteori och utvärderingsmodeller* samt *Socialt arbete: Psykisk (o)hälsa i ett socialt perspektiv*. Glädjande nog ser vi alltså ett ökat intresse för våra kurser. Under flera år har vi arbetat med att göra om vårt masterprogram och under 2018 inledde vi därför ett samarbete med Malmö universitet. Att gå en masterutbildning i socialt arbete har under många år lockat få sökanden. Det gäller inte enbart hos oss, utan samma mönster ser vi på samtliga lärosäten i landet. Hösten 2018 ökade emellertid antalet sökande markant, vilket är glädjande. Antagningen höstterminen 2019 blir mycket spännande. Handlar det om en tillfällig ökning eller inte?

Efter ett års uppehåll erbjöds åter de två internetkurserna *Socialt arbete: Grundkurs* och *Socialt arbete: Föreläsningkurs* hösten 2018. Kurserna har över åren lockat studerande från skilda miljöer och att de återigen tas in i kursutbudet är ett sätt för institutionen att både bredda sin rekrytering av studenter och att öka studentunderlaget.

Forskning är, precis som pedagogisk utbildning, oerhört viktig för lärargruppens kompetensutveckling. Forskningen och forskarutbildningen utvecklas med de doktorander som antas och de som disputerar, samt med forskningsaktiva lärare och olika former av anslag för högkvalitativ forskning. Under 2018 presenterades tre doktorsavhandlingar. För alla forskare är externa bidrag viktiga för att forskning ska kunna bedrivas effektivt. Ett mycket framgångsrikt år för bifallna ansökningar innebär för 2019 att flera viktiga projekt och program fått finansiering och, vilket är av största vikt, att dessa även engagerar forskare, doktorander och lektorer i början av sina forskarkarriärer. Tack vare fler ansökningar och framgångsrika ansökningar om externa bidrag under året omfattar forskning och forskarutbildning nu 40 procent av Socialhögskolans totala verksamhet. Det är ett rekord i sig.

Under 2019 kommer några utvecklingsarbeten att avslutas medan andra fortsätter. Genomlysningen av socionomprogrammet enligt den handlingsplan som togs fram i slutet av 2017 är nu genomförd. Resultatet av genomlysningen kommer att presenteras under våren 2019 och det blir spännande att se vad den utmynnar ifråga om förslag på förändringar. Arbetet med att på sikt få till stånd en profilering av vår verksamhet på Campus Helsingborg fortsätter. Under 2019 kommer vi att starta en satsning på Campus i Helsingborg med fokus på sociala innovationer, digitalisering av socialt arbete samt tillämpad välfärdsforskning. Denna satsning som omfattar såväl forskning som utbildningsprofilering kommer att pågå under lång tid, men starten sker nu under våren 2019. I fokus 2019 ligger även fortsatt arbete med att få sjukhuskuratorsutbildningen till oss på Socialhögskolan.

MEDARBETARNA OCH VÅR ARBETSMILJÖ

Socialhögskolan hade vid årsskiftet 2018/2019, 125 personer anställda. Sammansättningen av personalen har ändrats under tiotalet genom att antalet universitetslektorer ökat medan antalet universitetsadjunkter sjunkit. Antalet doktorander och administratörer har ökat. Andelen kvinnor i personalen har ökat från 63 procent 2011 till drygt 67 procent vid årsskiftet 2018/2019. Bland professorerna är fördelningen idag jämn, medan det bland lektorerna och docenterna överlag visar på framväxten av en klar majoritet av kvinnor¹.

En statlig akademisk institution som Socialhögskolan är som andra arbetsplatser en miljö där många människor möts, stöts och engageras i att utföra ett bra jobb. Den 31 mars 2016 började den nya arbetsmiljölagen (AFS 2015:4) gälla och vi tog därför fram en ny arbetsmiljöplan som anpassades efter nya föreskrifter om organisatorisk och social arbetsmiljö. Att den arbetsmiljökommitté som vi till följd av detta planerade att inrätta under 2018 ännu inte finns beror på det faktum att vi inväntar nya riktlinjer från fakulteten gällande principer för hur en sådan kommitté bör vara sammansatt. Den ska arbeta för att motverka för hög och snedfördelad arbetsbelastning och stress hos personalen. Arbetet med arbetsmiljön är dock högprioriterat och fortgår löpande via skyddsombud, styrelse och ledning. Vi har bland annat genomfört en uppföljning av den enkät om den psykosociala arbetsmiljön på Socialhögskolan som genomfördes under 2013. Resultaten från enkäten visar att det finns områden som denna typ av undersökningar inte kan fånga upp och framöver kommer vi att ha fokus på hur arbetet kan förbättras med stöd i andra sätt att fånga upp personalens och studenternas upplevda arbetsmiljö. Vi ser bland annat de årligen återkommande medarbetarsamtalen som ett viktigt forum där vi kan fånga upp hur våra medarbetare mår och trivs på arbetsplatsen. Även om majoriteten av medarbetarna trivs på Socialhögskolan och med sitt arbete är det viktigt att hitta sätt att fånga upp de problem som kvarstår och skapa ett klimat där medarbetarna känner sig trygga med att påtala brister i den psykosociala arbetsmiljön.

FRAMÅTBlick

För Socialhögskolan har under nästan 50 år lokalfrågan varit i fokus. "Ett mycket långt lokalprovisorium" som Lars Harrysson uttrycker det i sitt kapitel i förra årsboken. För egen del började mitt arbete med planeringen för Socialhögskolans kommande flytt till Gamla Köket i kvarteret Paradis i december 2012. Planen från början var då att en flytt skulle kunna komma tillstånd redan 2015, så blev inte fallet, men flytten blir nu av sommaren 2019. Slutet på ett långt provisorium är nära. Under 2019 kommer naturligtvis den kommande flytten till Gamla Köket stå i fokus. Alla ska få nya arbetsplatser, en tidsplan för flytten måste utarbetas och inte minst måste vi säkerställa att vi har tillgång till undervisningslokaler i tillräcklig omfattning. Att flytten, mycket efterlängtat

¹ I januari 2019 hade Socialhögskolan 125 anställda oavsett anställningsform. Av dessa var 41 män och 84 kvinnor. *Källa: Kuben 2019-03-12.*

som den är, kommer att ”belasta” institutionens alla medarbetare är något som vi ägnar särskild uppmärksamhet.

Slutet på ett långt lokalprovisorium är som sagt nära men, lokaler i all ära, vår verksamhet på Socialhögskolan är självklart det viktigaste. Hur förenar vi relevans för profession och akademi i de utbildningar och kurser vi erbjuder? Hur ser vi till att de genomförs på ett sätt som möjliggör studier parallellt med arbete? Hur arbetar vi för att unga människor också framöver vill ansöka till vår socionomutbildning? Hur säkerställer vi att de forskningsfrågor som vi anser angelägna att beforska även fortsatt kan få gehör bland forskningsfinansiärer? På ett helt annat sätt än lokalfrågan är dessa (och andra) frågor på olika sätt kopplade till förväntningar på ständig utveckling, önskemål och krav på anpassning och således mer eller mindre ständigt närvarande.

Den svenska äldreomsorgen under 100 år

Per Gunnar Edebalk

Den kommunala äldreomsorgen i Sverige regleras i Socialtjänstlagen. En föregångare till denna lag var 1918 års fattigvårdslag. Denna beslutades den 14 juni år 1918, alltså för 100 år sedan. Fattigvårdslagen var förhållandevis modern och den innehöll bland annat en skyldighet för kommunerna att ha ålderdomshem. Nu skulle landets kommuner bedriva äldreomsorg eller åldringvård som det hette på den tiden. Med den nya lagen förbjöds bland annat tidigare förnedrande inslag som exempelvis fattigauktioner.

Vid sekelskiftet 18-1900-tal hade Sverige något över 5 miljoner invånare och cirka 75 procent av befolkningen bodde på landsbygden. Totalt fanns närmare 2 500 kommuner, de allra flesta var landsbygdskommuner och mycket små. Landsbygdskommuner var ofta utflyttningkommuner och följaktligen med relativt många gamla.

Det var vanligt att åldringar i behov av försörjning eller omsorg togs om hand av sina barn. De som saknade anförvanter eller egna medel hade att förlita sig på den kommunala fattigvården. Kommunerna hade stor frihet att själva utforma sin fattigvård och missförhållandena var många gånger uppenbara. Äldre och orkeslösa var den största klientgruppen inom fattigvården. Att försörja de gamla kunde därför bli en tung börda för många kommuner. Detta var något som började uppmärksammas i början av 1900-talet.

Den drivande kraften bakom 1918 års fattigvårdslag var några personer som tillhörde Centralförbundet för socialt arbete (CSA). CSA hade år 1904 fått en större donation för att utreda fattigvårdsfrågan och denna utredning ledde i sin tur till att en stor fattigvårdskongress sammankallades i Stockholm år 1906. Missförhållanden inom fattigvården uppmärksammades och ett resultat av kongressen blev att en statlig utredning tillsattes. Denna lämnade ett förslag till en reformerad fattigvård, i allt väsentligt enligt CSAs utredning.

Kvantitativt blev 1918 års reform en framgång. Alla kommuner kom att ha ålderdomshem ensamma eller ihop med annan kommun. Ett allvarligt problem var dock att ålderdomshemmen tvingades ta hand om andra än orkeslösa äldre som till exempel kroniskt sjuka och psykiskt sjuka. Detta berodde på att statens och landstingens insatser i dessa avseenden var klart otillräckliga. Ett annat problem var att många ålderdomshem var mycket små. Det var svårt att rekrytera kompetent personal särskilt i avfolkningsbygder och någon ”vård” var det knappast fråga om.

Urbaniseringen var stark under mellankrigstiden. Det drabbade småkommunerna och många blev allt mindre. Följden blev att problemen ökade

inom äldreomsorgen. Bland annat för att höja kvaliteten på ålderdomshemmen behövdes större kommuner och riksdagen beslutade år 1946 om en ny kommunindelning som trädde i kraft år 1952.

År 1946 fattade riksdagen beslut om folkpension. Sedan 1913 hade det funnits en avgiftspension som endast gett blygsamma ersättningar. Folkpensionen var skattefinansierad och utgick med ett enhetsbelopp enligt minimistandardprincipen. Med folkpensionen befriades i princip alla åldringar från fattigvården.

År 1947 antog riksdagen nya riktlinjer för modernare ålderdomshem. Ålderdomshemmen skulle nu upphöra att vara fattigvårdsanstalter. De skulle vara öppna för alla vårdbehövande äldre oavsett privatekonomi. För att undvika klientelblandning på ålderdomshemmen skulle landstingen åläggas att driva sjukhem och staten skulle satsa på mentalvården.

Att förverkliga 1947 års riktlinjer skulle innebära ett gigantiskt byggnadsprogram. Efter kriget blev emellertid samhällsekonomin ”överhettad” och det infördes en reformpaus 1948. Antalet vårdbehövande ökade och det enda kommunerna hade att erbjuda var ålderdomshem byggda på 1920-talet.

Den svenska äldreomsorgen befann sig i slutet av 1940-talet i en krissituation. I detta läge gjorde författaren Ivar Lo-Johansson en serie mycket uppmärksammade och kritiska reportage om ålderdomshemmen. Lo-Johanssons slogan var ”hemvård i stället för vårdhem”. År 1950 tog Röda korset i Uppsala initiativ till att bedriva hemhjälp för äldre. Erfarna hemmafruar rekryterades som så kallade hemsamariter. Verksamheten blev snabbt mycket framgångsrik och idén spreds över landet. Verksamheten startades ofta av frivilligorganisationer, men efterhand blev den så omfattande att kommunerna tog över.

Ett särskilt statsbidrag till hemhjälp infördes år 1965. Expansionen fortsatte och nådde en topp år 1978 med ca 350 000 hjälptagare. Det är ungefärligen dubbelt så många som dagens mottagare av hemtjänst.

Den framväxande välfärdsstaten ansågs kräva större kommuner och en ny kommunindelning var klar år 1974. De 277 kommuner, som fanns efter reformen, kom senare att bli 290 efter några kommunindelningar. Resultatet blev färre förtroendevalda i kommunerna och längre avstånd mellan medborgare och politiker. Kommunreformen aktualiserade frågor om medborgarinflytande och decentralisering och pekade fram mot kommande reformer bland annat för äldreomsorgen. Den pekade också fram mot ramlagstiftning exemplifierat av den nya Socialtjänstlagen 1980.

Hemtjänsten kom att betraktas som ”billig” och detta var en kvarleva från den första tiden då hemmafruar var frivilligarbetare med symboliska löner. Kring mitten av 1970-talet hade hemmafruarna i mångt och mycket försvunnit och det gällde att rekrytera vårdpersonal till marknadsmässiga löner. Administrationen växte och vårdtyngden blev högre hos brukarna och därmed krävdes ökad kompetens och utbildning hos vårdpersonalen. Hemtjänsten blev därmed dyrare samtidigt som antalet äldre fortsatte att öka.

Hemtjänsten blev dyrare i ett läge när samhällsekonomin började gå ner i varv och det blev allt svårare att få fram mer resurser till äldreomsorgen. Hemtjänsttagarna blev färre men också mer omsorgskrävande. Det som började uppmärksammas på 1980-talet var tydliga systemfel inom äldreomsorgen. För mycket omsorgskrävande äldre visade studier att en plats på ett ålderdomshem kunde vara en både bättre och billigare lösning än hemmaboende med hemtjänst. Jämfört med ålderdomshemmet var det dessutom för både kommuner och vårdtagare mycket ekonomiskt fördelaktigt med boende på landstingens sjukhem med dess låga sjukhusavgifter. Men sjukhemmen var vid en helhetsbedömning betydligt dyrare än ålderdomshemmen. Speciellt personaltätheten och därmed personalkostnaderna var höga på ett sjukhem.

Det delade ansvaret mellan kommuner och landsting var ett problem. På akutsjukvården övervältrades exempelvis kostnader genom att medicinskt färdigbehandlade äldre patienter kom att uppta dyra sängplatser på sjukhusen. Det blev billigare för kommunerna att landstingen fick betala denna kostnad.

För att lösa äldreomsorgens problem togs några viktiga beslut i början av 1990-talet. En ny kommunallag trädde i kraft 1992. De nu relativt stora kommunerna gavs frihet att i större utsträckning fatta beslut om organisering av sina verksamheter och det gavs möjlighet att bryta det kommunala monopolet då det gällde att utföra äldreomsorg. Den så kallade Ädelreformen trädde också i kraft 1992. Genom reformen fick kommunerna det samlade ansvaret för omsorg av äldre och kommunerna tog över landstingens sjukhem. Det är nu som begreppet särskilt boende introduceras. Kommunerna fick också ett betalningsansvar till sjukvården för de äldre patienter som inom akutsjukvården var medicinskt färdigbehandlade. Ädelreformen var en mycket stor reform: ungefär 55 000 landstingsanställda kom att bli kommunalanställda.

En viktig nyhet var att staten skulle vara neutral mellan olika omsorgsformer. År 1993 blev det i princip (men inte alltid i realiteten) slut med specialdestinerade statsbidrag och kommunerna fick själva bestämma sina avgifter. Kommunerna fick alltså större ansvar men också större frihet att utforma sin äldreomsorg.

Reformerna trädde i kraft under en djup lågkonjunktur med en snabbt växande statsskuld. Efter år 1993 kom den ekonomiska tillväxten att bli relativt god och en kraftfull budgetsanering började successivt att visa positivt resultat. För att undvika framtida skuldproblem antog riksdagen ett stramt finanspolitiskt ramverk. För kommunerna innebar detta att budgeten skulle vara balanserad och att löpande verksamhet inte fick lånefinansieras. Det blev alltså strama tyglar och svårare för politiker med ”överbud”.

Utvecklingen ledde till neddragningar inom äldreomsorgen. År 1992 hade cirka 270 000 åldringar hemtjänst i ordinarie boende och cirka 120 000 bodde på särskilda boenden. I dagsläget bor cirka 165 000 hemma med hemtjänst och cirka 85 000 bor på särskilda boenden. Siffrorna är i och för sig inte helt jämförbara eftersom det skett vissa omläggningar av statistiken, men minskningen är ändå mycket påtaglig.

Om äldreomsorgen relateras till den demografiska utvecklingen blir neddragningarna uppenbara. År 1992 hade 53 procent av personer i åldern 80 år och äldre någon form av äldreomsorg. Numera är det ungefär 37 procent. Äldreomsorgens reträtt har också hängt samman med att kommunala verksamheter med starkare rättigheter prioriterats, exempelvis åtgärder för funktionsnedsatta. Märkligt nog, kan det tyckas, har pensionärsorganisationerna först på senare tid börjat intressera sig för att förstärka rättigheten till äldreomsorg.

Hemtjänsten har sedan slutet av 1970-talet alltmer koncentrerats på tyngre omsorgsfall. En effekt har blivit att anhörigas insatser ökat och uppmärksamhets. Under neddragningarna på 1990-talet, då den rena servicen i mångt och mycket minskade, diskuterades införandet av subventionerade hushållstjänster. Möjligheten att utnyttja sådana tjänster (RUT-avdraget) kom år 2007. Under 2000-talet har neddragningarna framför allt avsett särskilda boenden. Det är också då som olika former av ”mellanboenden” som serviceboende och trygghetsboende kom att aktualiseras.

Den relativt starka kommunala självstyrelsen utsattes för vissa inskränkningar genom statliga beslut. Ett exempel är den lagstadgade maxtaxan inom äldreomsorgen, som infördes år 2002. Maxtaxan är för närvarande 2 044 kronor i månaden. Kommunförbundet var en stark motståndare mot ett sådant ingrepp i det kommunala självstyret. Pådrivande och vinnare i denna fråga var pensionärsorganisationerna. Det är för övrigt den tydligaste framgång som pensionärsorganisationerna haft inom äldreomsorgen.

De politiska partierna har varit relativt eniga vad gäller äldreomsorgens utveckling, men det har funnits vissa ideologiska skillnader. Framför allt gäller detta konkurrens och valfrihet. Socialdemokraterna har varit försiktiga då det gäller valfrihet. Den borgerliga regering som tillträdde 2006 utvecklade valfriheten genom en ny lag, LOV, och genom särskilda stimulansbidrag till kommunerna. Privata utförare svarar numera för ungefär 25 procent av hemtjänstinsatserna och ungefär 20 procent av platserna på särskilda boenden.

Då äldreomsorgen började retirera på 1990-talet började politiker använda ”blomsterspråk”, det vill säga ganska menlösa och abstrakta mål och uttryck, som dolde realiteterna inom äldreomsorgen. Ett exempel är ”värdighetsgaranti”, som riksdagen beslutade om år 2010. Begreppet är snarast ett uttryck för resursbrist och till föga glädje för dem som hamnar utanför den kommunala äldreomsorgen.

Socialt arbete med äldre – två grundläggande förmågor

Håkan Jönson & Tove Harnett

Det här kapitlet är tänkt som en grund för den som vill lära sig mer om socialt arbete med äldre. Även om kapitlets fokus ligger på den kategori som vanligen benämns ”äldre”, kommer vi att föra resonemang som är av värde för den som vill få en bättre förståelse för ålder och livslopp.

Ett socialt arbete med äldre använder givetvis de allmänna kunskaperna och förmågorna inom det sociala arbetet: en teoretisk förståelse av människan och samhället, tillämpning av relevanta lagar, metodkunskap, samt kunskap om sociala problem, interventioner och förändringsarbete. Sedan behövs specialkunskaper om äldre och om problem som kan ha en särskild karaktär för denna målgrupp. Dels behövs kunskap om socialgerontologiska teorier, det vill säga teorier som förklarar olika aspekter av åldrandet hos den enskilde och samspelet mellan äldre, livsmiljö och samhälle. Dels behövs kunskaper om åldrandets sjukdomar och funktionsnedsättningar, som kan vara aktuella för de yrkesroller där socialarbetare möter äldre. Vidare behövs kunskap om utmaningar och problem som kan vara särskilt aktuella eller få en särskild utformning under ålderdomen: allt från missbruk, våld i nära relationer, samhällsekonomiska förhållanden och fattigdom, till döende och sorg. Slutligen behövs även kunskap om de olika hjälpsystem som socialarbetare kan vara aktiva inom när de arbetar med äldre. Det primära hjälpsystemet för äldre i Sverige är äldreomsorgen, där hjälpen bland annat organiseras i form av hemtjänst, särskilda boenden, dagcentraler, nattpatruller och korttidsboenden med. Socialarbetarens roll inom äldreomsorgen kan vara att bedöma behov som biståndshandläggare eller att leda en verksamhet som enhetschef. Men gerontologiskt socialt arbete bedrivs också inom andra områden: med äldre missbrukare, äldre hemlösa, inom sjukvården, inom frivilligorganisationer. För den som vill lära sig mer om dessa specialkunskaper hänvisar vi till boken ”Socialt arbete med äldre” (Jönson & Harnett, 2015), där du som läsare kan lära dig mer om sjukdomar, funktionsnedsättningar, problem, utmaningar och äldreomsorg.

I det här kapitlet ska vi introducera två centrala tanke- och förhållningssätt inom det sociala arbetet och diskutera deras betydelse som grunder för ett socialt arbete med äldre. De vi talar om är förmågan att utveckla en *kritisk förståelse* och anlägga en *helhetssyn* inom det sociala arbetet.

EN KRITISK FÖRSTÅELSE – OM FÖRMÅGAN ATT PROBLEMATISERA ÄLDRE OCH ÅLDER

Med *kritisk förståelse* menar vi socialarbetarens förmåga att ständigt reflektera över de synsätt som anläggs och de insatser som vidtas i den egna praktiken. Vilka kategoriseringar använder vi? Vilka normer befäster och utmanar vi genom vårt arbete och genom hjälpinsatsernas organisering? Att vara kritisk är

i det här sammanhanget inte detsamma som att kritisera eller ta avstånd ifrån något, det handlar om förmågan att *problematisera* olika fenomen. Nedan ska vi problematisera äldre och ålder.

Äldre är inte ett socialt problem eller en problemgrupp i sig. Äldre är en social kategori som vanligen syftar på livsloppets sista fas, där tidigare ålderskategorier har benämningar som barn, ungdomar, unga vuxna, vuxna och medelålders. Det finns faktiskt en risk att uttryck som "socialt arbete med äldre" i sig bidrar till föreställningar om att äldre är annorlunda – äldre är ju faktiskt också vuxna. När är man egentligen äldre? I Sverige, liksom i många andra industrialiserade länder, räknas vanligen personer som fyllt 65 år som medlemmar av kategorin "de äldre". Ungefär 2 miljoner personer är över den åldern. Internationellt används också andra åldersgränser (WHO, 2015). Medellivslängden i Sverige ligger idag omkring 81 år för män och 83 år för kvinnor. Många blir över 90 år. Med detta blir kategorin "de äldre" vid och heterogen. Den samlar inte bara människor ur olika samhällsklasser, med olika kön och etnicitet, utan också människor i olika åldrar och från skilda generationer.

För att förstå äldre och åldrande måste vi förstå ålder. Ålder används för att tolka, ordna och kategorisera handlingar och människor. Ålder är inte bara något man *har* eller *är*, utan också något som *används* och *görs*. Vi använder ålder för att skapa likheter och åtskillnader, fördela rättigheter och skyldigheter och för att definiera och tolka individers och grupperns handlingsmöjligheter. Närvänen (2009) menar att ålder i likhet med genus, klass, etnicitet och funktionshinder utgör en grund för ett socialt ordningsskapande och för maktrelationer i samhället – en åldersordning.

Både i vardagliga och officiella sammanhang förklarar vi händelser med hänvisning till ålder. Det är också vanligt med betydelsebärande åldersbestämningar som "tonårsflickor", "äldre invandrare", "unga heroinister", "vita medelålders män", samt begrepp som hänvisar till ålder: "barnsligt", "pojaktigt", "vuxet", "tantigt", "gammalmodigt", "omoget". Analysen av hur ålder *görs* har hämtat inspiration från genusforskningens analyser av hur kön görs (Laz, 1998) och kan användas i en intersektionell analys, det vill säga en analys som sammanfogar olika maktanknutna kategoriseringar.

Om samhället är åldersordnat kan vi förvänta oss att det finns regler och normer som hänvisar mot ålder. En 15-åring får inte köpa alkohol eller gifta sig, ett par i femtioårsåldern kan inte adoptera barn för att slippa sin barnlöshet. En 60-åring som blivit arbetslös kan inte ta studielån. En 70-åring som får en omfattande funktionsnedsättning kan inte få den personliga assistans som kan beviljas en 60-åring. Det finns dessutom etablerade föreställningar och förväntningar som knutits till åldrar och livsfaser och människor kan anses agera "on-time" och "off-time" (Holstein & Gubrium, 2000). Det finns många exempel på hur föreställningar om ålder tas i bruk i vardaglig maktutövning. "Du är stor nog att...", "Jag är för gammal för att...", "I den åldern borde man väl...". Observera att systemet av åldersnormer inte ska ses som dåligt som

sådant, utan den kritiska förståelsen handlar om förmågan att problematisera användningen av ålder. Är det exempelvis dåligt om en socialarbetare säger till en 19-åring att ”det är dags att bli vuxen och sluta göra småbrott och ränna med smågliden på stan” om en identifikation med vuxenrollen faktiskt erbjuder en odramatisk väg ur ungdomsbrottslighet? Det som däremot är direkt dåligt är när våra föreställningar och handlingar blir stereotypt nedvärderande och diskriminerande. Då kan vi tala om *ålderism*, ageism på engelska, som hänvisar till fördomar och diskriminering som baseras på ålder (Andersson, 2008). Inom det sociala arbetet kan ålderism exempelvis handla om att personer över en viss ålder beviljas sämre hjälpinsatser än yngre personer, eller att sociala problem, som våld i nära relationer, inte uppmärksammas när det gäller äldre, eller att äldres missbruksproblem betraktas som något som inte kan förändras. Vad som utgör ålderism är ibland svår att ta ställning till. Är det ålderism att det 50-åriga paret inte kan adoptera? Är det ålderism att personer över 65 år inte kan beviljas personlig assistans? I samtliga fall är bestämmelserna resultatet av samhälleliga förhandlingar. Uteslutningen av äldre från rätten till personlig assistans tycks vila på idén om att 70-åringar har annorlunda behov än yngre personer och/eller behovet av att spara pengar i samhället och därför tar vi ställning för att skillnaden utgör ålderism. I frågan om 50-åringar ska få adoptera är motivet begripligt, men den exakta åldersgränsen är inte självklar och frågan är inte enkel. Det vi vill illustrera med exemplen är att frågorna helt enkelt är svåra att avgöra. Ålder framstår som ett rimligt och naturligt sätt att dela in människor och därför är ålderism särskilt svår att upptäcka.

Hur är det sociala arbetet organiserat kring ålder? Den kritiska förståelsen handlar om förmågan att väga för- och nackdelar med sådana indelningar och förhållningssätt.

DET SOCIALA LIVSLOPPSPERSPEKTIVET – ATT KUNNA ANLÄGGA EN HELHETSSYN

Människan kan inte reduceras till en funktion, ett symtom eller ett beteende för människor finns och agerar alltid i en livsmiljö – det sociala. Människan tolkar sin situation med utgångspunkt i erfarenheter, förväntningar och önskningar. Inom ett socialt arbete med äldre utgör det *sociala livsloppsperspektivet* ett verktyg för en helhetssyn på människan.

Den som anlägger ett socialt livsloppsperspektiv tar hänsyn till människans kroppsliga och psykologiska utveckling i ett socialt sammanhang som både innefattar relationer och samspel med omgivningen, erfarenheter av det förflutna och förväntningar inför framtiden. Det handlar alltså om att kunna anlägga en helhetssyn på människan över tid. Livsloppet ställer människor inför både möjligheter och påfrestningar. Den konkreta betydelsen av åldrandets faser är därför inte bara beroende av innebörden och förväntningarna kring dessa faser: barndom, ungdom, vuxentid, ålderdom etc. De konkreta betydelseerna formas utifrån individens tidigare erfarenheter, motiv, relationer och förväntningar på framtiden i samspel med samhälleliga möjligheter och begränsningar (Hagestad, 1990; Öberg, 2013).

Vi kan illustrera detta utifrån tre påhittade personer: Alfred, Maria och Murat som alla är 70 år och lever med mycket låga inkomster. De är fattigpensionärer. Alfred var egen företagare och säger själv att han levt ett rörigt och ibland stormigt liv. Han gick i personlig konkurs när han var 60 år och har stora skulder. Maria var hemmafru fram till att hennes man dog när hon var 67 år. Nu får hon hjälp av barnen och tycker att hon klarar sig bra på sina små inkomster för hon har aldrig haft mycket pengar att röra sig med. Murat arbetade som ingenjör i Afghanistan. Han kom till Sverige under 90-talskrisen och blev aldrig ordentligt etablerad på arbetsmarknaden. När han var 64 år fick han en cancerdiagnos och han tror själv att han kanske bara har ett år kvar att leva.

Nu är du socialarbetare eller forskare som vill ta reda på "hur fattigpensionärer upplever sin situation". Svaret på frågan hänger samman med individernas erfarenheter, med deras relationer till andra, deras uppfattning om framtiden och till de villkor och förväntningar som är knutna till pensionärs-livet. De hänger dessutom samman med de olika liv som de har levt under en specifik historisk tid.

Här nedan beskriver vi en modell som kan verka lite svår, men som är mycket användbar för den som vill öka sin förmåga till att anlägga ett socialt livsloppsperspektiv. Modellen illustrerar ett samspel mellan samhällets utveckling och egenskaper hos de individer och grupper som åldras (Riley, 1985). Enklast kan detta förklaras som en modell med en vertikal y-axel, en horisontell x-axel och en diagonal xy-axel.

Modellens y-axel utgörs av livsloppet där barndom följs av ungdom och så vidare. Vi kan titta på livsloppet och ställa frågor om vad som är typiskt för tonåren, vilka sjukdomar som är vanliga bland medelålders män, hur nyblivna pensionärer upplever sin situation eller hur relationen mellan generationerna ser ut. En sjuåring kan titta på sitt femtonåriga storasyskon och få kunskap om tonåringar via TV och andra medier. Sjuåringen och femtonåringen kan titta på sina föräldrar och andra vuxna för att få kunskap om hur det är att vara vuxen, att arbeta och vara förälder. Syskonen kan titta på sina mor- och farföräldrar och få kunskap om hur det är att vara äldre och vad pensionärer gör. Allt detta försiggår på y-axeln.

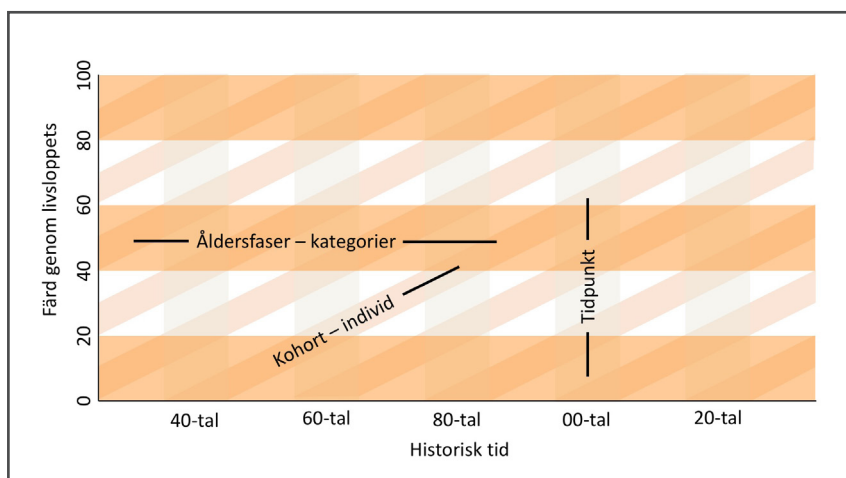
Men samhället förändras och människor i olika åldrar möter ständigt nya villkor: krig, naturkatastrofer, ekonomisk, social och kulturell utveckling. Att tillhöra livsfaser med namn som barn, ungdom, vuxen och äldre år 2018 är en annan sak än att ha tillhört samma faser för några årtionden sedan. Det finns alltid regler och normer som rör ålder, men de förändras med samhällets utveckling. Dessa historiskt förankrade skeenden försiggår på x-axeln.

Modellens xy-axel illustrerar födelsekohorters diagonala flöde genom livsloppets faser och samhällets förändring över tid. Med kohort menas en födelsekull, till exempel alla som är födda på 1940-talet eller 1980-talet. När sjuåringen i exemplet ovan är 15 år kommer betydelsen av att vara tonåring

ha förändrats något jämfört med nu. Sjuåringen och dennes kohortkamrater kommer dessutom, i samspel med olika samhällsförändringar, sätta sin prägel på ålderskategorin. Ännu större blir dessa förändringar när han eller hon kommer upp i sina föräldrars ålder, eller i sina mor- och farföräldrars. Det verkliga livsloppet levs alltid diagonalt.

När människor färdas genom livsloppet möter de rollförväntningar och möjliga livsstilar som formats av tidigare medlemmar av åldersstadierna, och kan genom sina kollektiva erfarenheter och egenskaper bidra till att ge stadiet/kategorin en ny karaktär. Förekomsten av subkulturer för ungdomar kan illustrera detta; de som var hippies under 1960-talet och punkare under 1970-talet adderade sätt att vara tonåring på som inte existerade tidigare.

Så vad har kohortflödet för betydelse? Här vill vi återkoppla till den kritiska förståelsen av ålder. För det första visar modellen att förhållanden som vi kanske

Figur 1. Samspelet mellan livslopp och historisk tid

tror har med en ålderfas att göra, egentligen avspeglar egenskaperna hos de kohorter som för tillfället befolkar denna ålderfas. Ett enkelt exempel: Om vi undersöker läsförståelse i engelska hos 20-åringar och 70-åringar kommer 20-åringarna sannolikt att få bäst resultat. Men bevisar det att läsförståelse på engelska *försämras* när människor blir äldre? En troligare förklaring är att dagens kohort av 70-åringar inte fick lära sig lika mycket engelska när de gick i skolan på 1950-talet. Sammanblandningen mellan livsfas och kohort kan också få oss att dra fel slutsatser om sociala problem. Om det exempelvis finns väldigt få narkotikamissbrukare över 70 år behöver inte det betyda att människor upphör med sitt missbruk när de blir äldre. Det kan vara så att de kohorter där narkotikamissbruk fått en större spridning helt enkelt inte har hunnit vandra upp i 70-årsåldern. Betydelsen av att vara äldre förändras med de personer som flödar in i kategorin.

AVSLUTNING

Socialt arbete med äldre kan bedrivas på många olika sätt. Det kan handla om kurativt arbete inom sjukvården, om arbetsledning inom äldreomsorgen, om interventioner och stöd till personer som har sociala problem, eller om ett socialt förändringsarbete med individer och grupper. Olikheten i verksamheter ställer olika krav på specialkunskaper.

I det här kapitlet har vi presenterat två grunder för ett socialt arbete med äldre. Den ena grunden utgörs av förmågan att anlägga en kritisk förståelse, som i detta sammanhang avser användning av ålder och åldersordning, både allmänt och inom hjälpsystemen, samt i samspel med andra kategoriseringar. Den andra grunden utgörs av förmågan att anlägga en helhetssyn på människan, som i detta sammanhang handlar om att förstå erfarenheter, tolkningar och samspel inom ramen för ett socialt livsloppsperspektiv.

REFERENSER

- Andersson, Lars. (2008) *Ålderism*. Lund: Studentlitteratur.
- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (2000) *Constructing the Life Course*. Second edition. New York: General Hall, Inc.
- Jönson, Håkan. & Harnett, Tove (2015) *Socialt arbete med äldre*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Närvänen, Anna-Liisa. (2009) Ålder, livslopp, åldersordning, i Jönson, Håkan (red.) *Åldrande, åldersordning, ålderism*. Linköping: Linköpings Universitet.
- Riley, Matilda W. (1985) Age strata in social system, i Binstock, Robert H. and Shanas, Ethel. (red.) *Handbook of Aging and the Social Sciences*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- WHO (2015) *Health statistics and information systems*. <https://www.who.int/healthinfo/en/>.

Ett värdigt och meningsfullt liv i särskilt boende för äldre

Elisabeth Carlstedt

En utmaning i svensk äldreomsorg berör de villkor som omgärdar särskilda boendeformer för äldre personer. Äldreomsorgens mål är att möjliggöra för äldre personer att leva ett värdigt liv, känna välbefinnande, bo självständigt under trygga förhållanden, och ha en aktiv och meningsfull tillvaro i gemenskap med andra (Socialtjänstlagen, 2001:453, 5 kap. 4 §). Samtidigt har äldreomsorgens resurser minskat. Idealet är, sedan 1950-talet, att bo kvar i ordinärt boende tills omsorgsbehoven är omfattande. De som slutligen beviljas flytt till äldreboende är ofta multisyjuka. Mot bakgrund av dessa faktorer kan man fråga sig hur äldreomsorgen ska kunna förverkliga de positivt laddade men relativt diffusa begrepp som anges som mål i Socialtjänstlagen. I denna text fokuseras främst på äldre personer som bor i särskilda boenden.

SÄRSKILT BOENDE SOM SISTAHANDSÅTGÄRD

Idén om att det bästa för äldre personer är att bo kvar hemma har vägt tungt i äldreomsorgens utformning sedan 1950-talet, då standarden på dåtidens ålderdomshem mötte skarp kritik samtidigt som äldre personer med omsorgsbehov fick möjlighet till hjälp i hemmet. Initialt utfördes sådant arbete ofta av hemmafruar engagerade i frivilligorganisationer, för att i slutet av 1960-talet räknas till det kommunala ansvaret för äldre personer. Möjligheten att få hjälp i hemmet minskade trycket på ålderdomshemmen, och en ny bild av äldre personer växte fram i mitten av 1900-talet. Från att ha betraktats som vårdobjekt på institution ansågs äldre personer nu ha rätt att fortsätta att bo i invanda miljöer och där få den hjälp de hade behov av. De som flyttade till ålderdomshemmen var således personer med mycket stora omsorgsbehov som inte kunde bo hemma med stöd av hemtjänst (Edebalk 2016). I och med Ädelreformen 1992 övertog kommunerna hela ansvaret för vård och omsorg för äldre personer, och sjukhem, långvårdsenheter, servicehus, gruppboenden och ålderdomshem samlades under benämningen särskilt boende för äldre (i vardagligt tal ofta äldreboende) (Socialstyrelsen 2011). Kommunens resurser för äldreomsorg har minskat sedan 1990-talet. Vissa äldre personer vill flytta till särskilt boende men bedöms inte ha tillräckligt stora omsorgsbehov. För de som beviljas flytt uppgår väntetiden i snitt till knappt två månader. 125 av Sveriges kommuner rapporterar ett underskott på platser på särskilda boenden för äldre (Socialstyrelsen 2017). Från 1980 till 2005 minskade andelen äldre personer i särskilt boende från 28 till 17 procent. De kommunala resurserna koncentreras också på individer med behov av mer omfattande omsorgsinsatser (Larsson & Szebehely 2006). De som bor i särskilt boende har ofta en multisjuklighet, och cirka hälften har en demenssjukdom

(Socialstyrelsen 2011). Socialstyrelsen (2011) definierar de två största anledningarna till flytt till särskilt boende som orienteringshandikapp – oförmåga till egen omvårdnad på grund av att personen inte förstår hur aktiviteter ska utföras, ofta till följd av sjukdomar eller skador, samt omvårdnadsbehov med korta och kritiska intervaller – oförmåga att utföra aktiviteter, ofta till följd av somatiska sjukdomar eller skador. Personer som bor på äldreboende har alltså omfattande behov av omsorg. Omkring en fjärdedel av de som flyttar till äldreboende dör inom ett halvår (Socialstyrelsen 2018). Socialstyrelsen (2007:7) kopplar samman kvarboendeprincipen och självbestämmande-principen, och menar att äldre personer ”inte onödigt tidigt [ska] behöva flytta till en ’institution’”. Enligt kvarboendeprincipen ska samhället möjliggöra för personer med omsorgsbehov att fortsätta att bo i ordinärt boende med hjälp av hemtjänst. För dem som till sist inte längre klarar sig hemma återstår flytt till särskilt boende som en slags sistahandsåtgärd. Idealet tycks alltså vara att inte flytta till äldreboende, och resonemanget verkar grundas på antagandet att om äldre personer själva får välja, så väljer de inte äldreboende.

INSTITUTIONALISERING OCH FÖRLUST

Mot bakgrund av de ”risker” äldreboendet antas bära med sig, avseende institutionalisering och förlust av autonomi, identitet och välbefinnande, samt kommunala besparingskrav och minskade resurser till särskilda boenden (Socialstyrelsen 2017), framstår kvarboendeprincipen som logisk och tilltalande. Socialstyrelsen genomför årliga undersökningar av bland annat äldreomsorgstagares välbefinnande. 2016 års undersökning visade att 52 procent av äldre inom äldreomsorgen upplever ångest, oro eller ångslan. Äldre personer som bor på äldreboende rapporterade högre grad av ångest, oro och ångslan jämfört med personer med hemtjänst. Av personer i särskilt boende med denna problematik uppgav exempelvis 41 procent att möjligheterna till utevistelse var dåliga, och 39 procent uppgav att de upplevt olämpligt agerande från personalen (Socialstyrelsen 2016). Resultaten analyseras i relation till värdegrunden för äldreomsorg, vilken slår fast att äldre människor ska få möjlighet att leva och bo självständigt under trygga förhållanden, samt ha en aktiv och meningsfull tillvaro i gemenskap med andra (Socialtjänstlagen, 2001:453, 5 kap. 4 §). Socialstyrelsen (2011) lyfter dock äldreboendenas historia som institutioner som ett eventuellt problem, och menar att rutinstyrda arbetssätt som grundar sig på personalens eller organisationens behov kan försvåra personcentrerad omsorg. Den institutionella karaktär som tidigare präglat särskilda boendeformer för äldre har också väckt intresse i forskning, framför allt med fokus på vilka konsekvenser detta kan ha för individen. Higgs och Gilleard (2014) menar att flytt till äldreboende traditionellt har betraktats som det slutgiltiga beviset på att individen trätt in i den fjärde åldern, med därtill hörande skröplighet, sjukdom och förlust av autonomi och personlig identitet. Ryvicker (2006) menar att äldreboenden har kommit att symbolisera den totala förlusten av ”personhood”. Äldreboendet

antas begränsa omsorgstagares autonomi och påföra en känsla av beroende och hjälplöshet på dem som bor där. Gustafson (1972) beskriver hur boende tvingas till en för tidig ”social död”, långt innan den biologiska eller psykologiska döden, genom att såväl personal som anhöriga minskar insatserna för att bibehålla den äldre personens sociala liv. Livet på ett äldreboende har associerats med ensamhet, passivitet och ett liv som kretsar kring sjukdom och förlust (Lundgren 2000). ”Boendediskursen” är i sig reduktionistisk (Scourfield 2007), och platsen riskerar att påföra en institutionell identitet på individen för att anpassa denne till de organisatoriska förståelseramarna (Järvinen & Mik-Meyer 2004). Att bli stämplad som sjuk och skröplig kan enligt Warmoth et al. (2016) påverka självbilden och leda till minskat intresse för sociala aktiviteter samt upplevelser av ytterligare försämrad hälsa. En kritisk punkt för personer som har behov av särskilt boende är själva flytten. Den som ska flytta kan uppleva stor stress och ångest på grund av rädsla för att förlora sin självständighet, identitet, sociala kontext, eller på grund av osäkerhet kring hur hen kommer att få möjlighet att uttrycka sina individuella önskemål och behov.

ETT VÄRDIGT OCH MENINGSFULLT LIV FÖR ALLA?

Förslag på åtgärder för att minska institutionens påverkan på individer har getts av både myndigheter och forskning. Att betraktas som hyresgäst med möjligheten att själv möblera sin bostad i det särskilda boendet, samt ambitionen att inreda gemensamma utrymmen på ett ”hemligt” sätt, kan utmana bilden av äldreboende som institution (Lundgren 2000). Större utbud av sociala aktiviteter kan minska passivisering och isolering (Souto Barreto et al. 2016). En väg att gå för att möjliggöra för äldre personer i särskilt boende att leva så som beskrivs i Socialtjänstlagen (2001:453) 5 kap. 4 §, enligt vilken individen har rätt till självständighet, trygghet, och en aktiv och meningsfull tillvaro, skulle kunna vara att införa en ny särskild boendeform för äldre. Ett exempel som föreslogs i maj 2018 i en lagrådsremiss från regeringen till Lagrådet är att upprätta biståndsbedömda trygghetsboenden för äldre personer som inte behöver omfattande vård och omsorg dygnet runt, men som har behov av trygghet och social gemenskap. Lagförslaget ligger i linje med Äldreboendedelegationens (SOU2008:113) problematisering av relationen mellan självbestämmandeprincipen och kvarboendepincipen, samt antagandet att äldre personer vill bo hemma så länge som möjligt. I denna remiss framhålls att kvarboendepincipen möjligen har dragits till sin ytterlighet. Lagförslaget, som innebär ytterligare ett stycke i Socialtjänstlagen (2001:453) 5 kap. 5 § som säger att kommunen får inrätta särskilda boendeformer för äldre människor som främst behöver stöd och hjälp i boendet och annan lättåtkomlig service, ska träda i kraft i april 2019. Biståndsbedömda trygghetsboenden förväntas minska belastningen på äldreboenden samt minska oro och stress över att behöva bo kvar hemma trots omfattande omsorgsbehov, alternativt över långa väntetider efter beviljat bistånd om flytt. I praktiken kan antas att personer som flyttar till trygghetsboenden

lättare kan leva ett sådant slags liv som målas upp i Socialtjänstlagen (2001:453) 5 kap. 4 §, avseende värdighet, välbefinnande, trygghet, aktivitet, meningsfullhet och social gemenskap. Boendeformen skulle kunna bli mer ”hemlik”, snarare än institutionslik (jfr. Lundgren 2000), vilket skulle lindra de negativa konsekvenser som institutionalisering har på individen i form av inskränkningar på autonomi, självständighet och identitet (jfr. Goffman 1961). Dock kvarstår faktum att vissa äldre personer kommer att få ytterligare funktionsnedsättningar och därmed vara i behov av mer omfattande omsorg än vad som erbjuds i trygghetsboenden. Trygghetsboenden kan inte ersätta särskilda boenden för personer med omfattande omsorgsbehov. Trots de riktlinjer som anges i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS:2012:3) om hur omsorgspersonal ska agera i enighet med värdegrunden riskerar organisatoriska förutsättningar att hamna i konflikt med de ideal som presenteras i lagen. Frågan återstår om det är möjligt att förverkliga sådana ideal för personer som är mycket sjuka eller döende. Är lagtexten och tillhörande policydokument användbara verktyg för äldreomsorgens praktiker? Eller riskerar de att bidra till ett förnekande av döendets realitet till förmån för idealet att ”leva livet hela livet” även i en palliativ fas?

REFERENSER

- Edebalk, Per Gunnar (2016) *Den ”nya äldreomsorgen” i Sverige. Om framväxten 1965-1993*. Research Reports in Social Work 2016:6. Lund: Lunds universitet.
- Goffman, Erving (1961) *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Garden City, New York: Anchor.
- Gustafson, Elizabeth (1972) Dying: The Career of the Nursing Home Patient, i *Journal of Health & Social Behavior*, 13(3): 226–35.
- Higgs, Paul & Gilleard, Chris (2014) Frailty, abjection and the “othering” of the fourth age, i *Health Sociology Review*, 23(1): 10–19.
- Järvinen, Margaretha & Mik-Meyer, Nanna (2004) Indledning: at skabe en klient, i Margaretha Järvinen & Nanna Mik-Meyer (red.) *At skabe en klient: institutionelle identiteter i socialt arbejde*. Köpenhamn: Hans Reitzel.
- Larsson, Kristina & Szebehely, Marta (2006) Äldreomsorgens förändringar under de senaste decennierna, i SCB, *Äldres levnadsförhållanden – Arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980-2003*.
- Lundgren, Eva (2000) Homelike housing for elderly people? Materialized ideology. *Housing, Theory & Society* 17(3): 109–20.
- Ryvicker, Miram B. (2006) *Paper presentation. Caregiving and identity maintenance in nursing home care: The role of organizational culture*. American Sociological Association, Annual Meeting, August 13, 2006. Montreal, Canada, 1–18.
- Scourfield, Peter (2007) Helping Older People in Residential Care Remain Full Citizens. *British Journal of Social Work*, 37: 1135–52.
- Socialstyrelsen (2007) *Trappan mellan kvarboende och flytt – Förutsättningar för äldre med rörelsebehinder att bo kvar hemma*.
- Socialstyrelsen (2011) *Bostad i särskilt boende är den enskildes hem*.
- Socialstyrelsen (2016) *Så tycker äldre om äldreomsorgen 2016. En rikstäckande undersökning av äldres uppfattning om kvaliteten i hemtjänst och särskilt boende*.

Socialstyrelsen (2017) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapport 2017.*

Socialstyrelsen (2018) *Vård och omsorg om äldre. Lägesrapport 2018.*

Souto Barreto, P. de, Morley, J.E., Chodzko-Zajko, W., Pitkälä, K., Weening-Djiksterhuis, E., Rodriguez-Mañas, L., Barbagallo, M., Rosendahl, E., Sinclair, A., Landi, F., Izquierdo, M., Vellas, B. and Rolland, Y. (2016) Recommendations on Physical Activity and Exercise for Older Adults Living in Long-Term Care Facilities: A Taskforce Report. *Journal of the American Medical Directors Association*, 17(5): 381–92.

Warmoth, K., Land, I., Phoenix, C., Abraham, C., Andrew, M., Hubbard, R., och Tarrant, M. (2016) 'Thinking you're old and frail': a qualitative study of frailty in older adults. *Ageing & Society* 36: 1483-1500.

Agnes och pensionssystemet som svek

Erika Werner

Min doktorsavhandling: ”Trygg, sviken eller osäker. Tankar och förberedelser inför pensioneringen” presenterades 2012 (Werner, 2012). Den byggde på intervjuer med drygt 70 personer om deras erfarenheter om förberedelser inför sin pensionering. Intervjupersonernas ålder varierade mellan 25 och 75 år. I och med systemets stegvisa införande, vilket jag återkommer till nedan, sökte jag erfarenheter från de som omfattas av det tidigare pensionssystemet, de som omfattas av båda systemen och de som helt omfattas av det nuvarande systemet. I mitt analysarbete kunde jag se att personernas position i livsloppet, något som Tove och Håkan fördjupar i ett tidigare kapitel i årsboken, hade en direkt och ofta stark inverkan på människors tankar om och förberedelser inför pensioneringen.

Majoriteten av dem som tillhörde det tidigare systemet upplevde sig trygga i sina förberedelser, men uttryckte samtidigt att de inte riktigt känt att de hade behövt ta något eget ansvar för sin framtida pensionsinkomst. Erfarenheterna från de som tillhörde båda systemen var ofta präglade av en känsla att pensionssystemet hade svikit dem. De yngsta intervjupersonerna uttryckte ofta en osäkerhet, samtidigt som de oftare hade en lite mer positiv syn på möjligheten (även om man inte utnyttjade den) att göra egna val och påverka sin framtida pensionsinkomst. Pensionssystemet infördes stegvis, de som är födda 1937 är de sista som får full pension ur det tidigare systemet. Därefter sker en successiv övergång och de som är födda 1954 är de första som får hela sin pension ur det nya systemet.

Intervjupersonernas tankar kring pensionssystemet kom att påverka mig starkt. Mina ögon öppnades för hur djupt en socialförsäkring kan påverka en människas liv och möjligheter. I ett så pass långsiktigt socialförsäkringssystem som pensionssystemet blir påverkan än starkare. Jag har här valt att lyfta fram en persons erfarenheter och reflektioner. Hon heter Agnes och föddes 1954 och tillhör genom det den grupp som jag i min avhandling kallar ”de svikna”. Hon var gift och hade fem vuxna barn. Hon hade under större delen av sitt liv deltidsarbetat inom barnomsorgen. Hon började plugga på universitetet i slutet av 90-talet och har sedan 2002 arbetat heltid som socionom.

TVÅ MARKANTA FÖRÄNDRINGAR

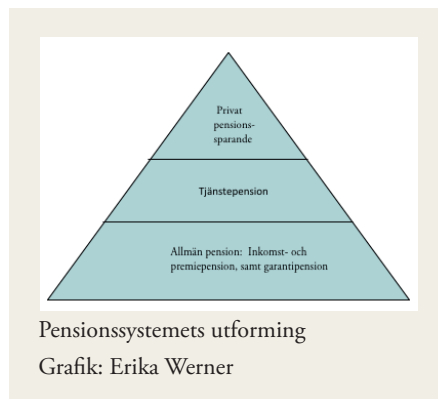
Reformeringen innehöll en förändring som har haft stora konsekvenser för en stor grupp försäkrade och skedde i inkomstpensionsdelen av den allmänna pensionen. Den tidigare så kallade 15/30-regeln blev till livsinkomstprincipen. 15/30-regeln innebar att perioden personen hade på sig att få en full inkomstpension var 30 år, där den slutgiltiga pensionen beräknades på de 15 bästa inkomståren. Livsinkomstprincipen å andra sidan innebär att varje dags arbete, hel- eller deltid, påverkar den slutliga pensionen.

En annan förändring var att föra över risken till de försäkrade. Bromsen, en automatisk balanseringsmekanism i inkomstpensionssystemet är ett exempel. De pengar som kommer in till inkomstpensionen omdirigeras direkt till dagens pensionärer. Om pensionärsgruppen växer i förhållande till den inbetalande gruppen slår bromsen till och pensionsutbetalningarna sänks per automatik för innevarande pensionärer. Finns det gott om pengar så släpper bromsen och pensionerna höjs. Bromsen har slagit till några gånger och pensionsnivån har återhämtat sig först under de senaste åren. I det tidigare systemet var inkomstpensionens storlek garanterad av staten i och med 15/30-regeln.

DET NUVARANDE PENSIONSSYSTEMETS UTFORMNING

Pensionssystemet brukar presenteras som en tredelad pyramid. Den visar att vi vid pensioneringen kan få pension från tre håll: den allmänna pensionen, tjänstepensionen och ett frivilligt privat pensionssparande. Upplägget är inte något som är typiskt för Sverige, utan speglar hur många länder väljer att lägga upp sina pensionssystem.

Den allmänna pensionen består av inkomstpension och premiepension. Vi betalar, via vår arbetsgivare, in pensionsavgifter till den allmänna pensionen. 16 procent av vår inkomst går till inkomstpensionen. Dessa pengar omfördelas, som tidigare nämnts, direkt till dagens pensionärer. Ytterligare 2,5 procent går till premiepensionen. Detta system består i nuläget av 844 olika valbara premiepensionsfonder, men antalet kommer att begränsas rejält 2020. Det finns en tredje del av den allmänna pensionen, garantipensionen, för de som har haft låga inkomster och därför kommer att få en låg eller ingen inkomstpension. I pyramidens mittdel finns *tjänstepensionen*, en överenskommelse om uppskjuten lön den anställde gör med sin arbetsgivare genom kollektivavtal. Det *privata pensionssparandet* utgör pyramidens topp och är helt frivilligt och personen bestämmer själv när eller om man vill starta ett sparande.

INDIVIDUELLT ANSVAR ATT VÄLJA

Pensionssystemet involverar flera olika typer av val. Fondval är det tydligaste, till exempel i premiepensionen. Det privata pensionssparandet är ett enda individuellt val i sig själv. Först ett val att spara eller inte spara, därefter val av och ansvar för vilket slags sparande man vill ha. I tjänstepensionen finns det fonder för den försäkrade att välja mellan. Det är många val som ska göras och Agnes kände att hon inte kunde göra något informerat val. ”Jag kommer inte

ihåg hur det var. De första valen minns jag inte, men... de senaste valen de har jag... ja gissat mig till. Gissat och prickat för..."

Ebba Busch Thor är inne på andra typer av val i sin tweet. Ju längre vi väljer att arbeta, desto högre blir förhoppningsvis vår framtida pension. Lönenivån, likväl som valet mellan deltid- eller heltidsarbete påverkar. Hur länge vi väljer att vara föräldralediga påverkar också den framtida pensionen, något som Agnes (som är mor till fem barn) reflekterade över:

"I det systemet ingår inte barnen utan det är ju bara jag. /.../ Nä, de [barnen, min not.] bidrar ju inte till min pensionering. Möjligen kan jag få någon procent... men eftersom man dessutom har så låga löner... man är ju inte med. När man föder barn så ingår du ju inte... du blir ju inte löneriveraderad det året, så varje barn så backar du ju tillbaka egentligen. Om du jämför med dina kollegor som är kvar på jobbet."

Utöver dessa funderingar hade hon, lite mer ur ett inifrånperspektiv än Ebba Busch Thor, också insett att de informerade val hon hade gjort tidigare i livet genom reformeringen kommit att bli dåliga val. Val som hon gjorde utifrån de förutsättningar som rådde då, kommer nu att påverka hennes pension negativt. Hon ser vittgående svagheter och risker med hur systemet är utformat:

"Jag tror ändå att det blir många förlorare och många av dem blir kvinnor, (mm) men också faktiskt barn. För om alla kvinnor är som jag är, då skulle jag ju aldrig någonsin gett barnen den tiden. För jag hade ju tänkt på mig själv. (ja) för vem är det som tänker på mig när jag är pensionär? (nä) /.../ Systemet måste ju se på alla fronter (mm) det är inte så /.../ i det systemet ingår inte barnen utan det är ju bara jag /.../ då måste kvinnorna bli ännu mer fokuserade på sig själva för att klara av att se till sig själv."

På ett sätt kan man säga att Agnes och Ebba Busch Thor är överens, men med den avgörande skillnaden att Agnes inte hade någon större möjlighet att göra andra val än de val hon redan hade gjort. Hon menar att hon aldrig hade valt som hon gjorde, om hon hade vetat vilka konsekvenserna skulle bli.

SYSTEMET SOM SVIKER

Det nya systemet har alltså kommit att innebära att de val människor gjort utifrån det föregående pensionssystemets regler, skapat negativa konsekvenser för deras framtida pensionsinkomster. Detta var en av de erfarenheter som slog mig mest i mitt avhandlingsarbete. Människor som hade "spelat spelet rätt" och gjort väl avvägda livsval utifrån rådande regler upplevde sig som svikna och förlorare.

Låt säga att de som föddes 1954 gick ut i arbetslivet i början av 1970-talet. 1994, när principbeslutet om det nya pensionssystemet togs, var de 40 år. 15/30-regeln blev till livsinkomstprincip och möjligheten att kompensera tidigare deltidarbete med heltidsarbete, för att stärka sin inkomstpension, försvann. Tidsspännet 1970-1994 skvallrar om att gruppen vars val blivit fel genom livsinkomstprincipen är betydligt större än de 125 000 personer som föddes 1954. Ser vi till kvinnorna i denna kohort, så har man redan idag räknat ut att hälften av dem kommer att leva på garantipension helt eller delvis (Johansson 2014). Känslan av svek är stark hos Agnes:

“...det gick upp för mig att de här... bästa femton åren inte gällde längre. Då blev det en oerhörd besvikelse (mm) alltså jag kände att hela världen var emot mig. Man kände sig så djävulskt lurad. För hur det än är så valde man ju. Alltså jag valde ju att vara kvar och tog de jobben som fanns. /.../ Men det passade ju på det sättet bra. Det var bra; barnen var små och jag kunde engagera mig i dom och räknade att jag hinner mina femton år i alla fall. Eftersom jag är född 1954 så får jag ju bara utefter det nya. Och då kände jag en oerhört stor sorg. Jag kände oerhört stor vrede mot det här patriarkala systemet. Om jag säger att jag någon gång var väldigt feministisk så blev jag det då och det har ju bara växt.“

Agnes berättade att hon hade börjat pensionsspara 400 kronor i månaden i början av 90-talet. Dels på grund av sitt lågavlönade deltidarbete, dels då pensionssystemet diskuterades flitigt i media. Hennes pensionssparande var inte en självklarhet, utan snarare en ekonomisk prioritering som hon och hennes man gjorde. Det fanns egentligen andra håll att fylla, men de bestämde att starta ett pensionssparande till henne: ”Om man nu strikt ska tänka på det så är det ju min man som har betalat det, så då är det ju egentligen så att jag blir beroende av honom i dubbel bemärkelse”. Hon öppnade det orange kuvertet den första gången det kom, men när hon såg hur låg hennes framtida pension var, jämfört med sin mans, bestämde hon sig för att aldrig mer öppna kuvertet:

“Det är väl där systemskiftet var – att lämna var och en till sitt öde och ingen kan säga att man har placerat fel utan du har själv gjort det här. Och det är så långt fram i tiden och det förutsätter så många saker på vägen så att det här... Jag menar att de som inte har kunskap av någon anledning. Jag har kunskap och jag kan välja att göra det men jag väljer bort det för jag skiter i det (ja) men de som inte har det /.../ de som inte har det så lätt för sig. Vem ska sköta det till dem?”

AVSLUTANDE ORD OM UTANFÖR OCH INUTI

Reformeringen innebar att pensionsfrågan, genom livsinkomstprincipen, tekniska och automatiska lösningar och det ökade individuella ansvaret, flyttades från den politiska sfären till den privata sfären. Anett Nyqvist följde i sin avhandling politiker och experter i pensionsarbetsgruppen som arbetade fram pensionssystemet. En av dem förklarade att en av de drivande krafterna bakom reformeringen var att skapa ett stabilt pensionssystem och att stabiliteten var ”synonymous with distributing all risks to the insured. And that was the whole idea, the big point, of it” (Nyqvist 2008:83). Agnes har också reflekterat över den här riskförskjutningen:

“Jag tror ändå att det blir många förlorare och många av dem blir kvinnor, (mm) men också faktiskt barn. För om alla kvinnor är som jag är, då skulle jag ju aldrig någonsin gett barnen den tiden. För jag hade ju tänkt på mig själv. (ja) för vem är det som tänker på mig när jag är pensionär? (nä) /.../ Systemet måste ju se på alla fronter (mm) det är inte så /.../ i det systemet ingår inte barnen utan det är ju bara jag/.../ då måste kvinnorna bli ännu mer fokuserade på sig själva för att klara av att se till sig själv.“

Precis som i sina funderingar kring livsvalens inverkan på den slutgiltiga pensionen så är Agnes inifrånperspektiv tydligt. Hon lever i ”the big point of it” och hyser en oro för andra personer som kanske inte har samma sociala och ekonomiska trygghet som hon upplever sig ha.

Vårt pensionssystem är robust – en slags samhällsekonomisk evighetsmaskin. Många länder har låtit sig inspireras av upplägget när de reformerat sina pensionssystem. Men Agnes erfarenheter visar att hon, och det är många (främst kvinnor) med henne, får betala ett högt pris för denna robusthet. Pensionssystemets syfte är att möjliggöra långsiktig pensionsplanering och förberedelse, men konsekvenserna av ändrade regler och ansvarsförskjutning i pensionssystemet har kullkastat eller omöjliggjort för en stor grupp människor att göra just detta. Och nu gör man det igen – 2019!

REFERENSER

- Johansson, Wiwi-Anne (2014) *Utvärdering av pensionssystemet*, Interpellation 2014/15:22. http://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/interpellationsdebatt/utvardering-av-pensionssystemet_H21022 [2018-12-14].
- Nyqvist, Anette (2008) *Opening the Orange Envelope. Reform and Responsibility in the Remaking of the Swedish National Pension System*. Stockholm: Stockholms universitet, Socialantropologiska institutionen.
- Werner, Erika (2012) *Trygg, sviken eller osäker. Tankar och förberedelser inför pensioneringen*. Dissertations in Social Work 44. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.

Om försörjning, tro och forskning därom

Lars Harrysson

Äldres försörjning är en fråga präglad av uppskjuten lön och tilltro till olika system, kan man säga. Med ett pensionssystem som bygger på livsinkomsten ifråga om att nå rimlig försörjning, blir tidiga val i livet mycket betydelsefulla för utfallet långt senare. Dessa val kan handla om att tidigt bli del av arbetsmarknaden eller att utbilda sig för möjligheten att göra det man vill och att kanske få en högre inkomst lite längre fram. Men livet är rätt snårigt för de flesta av oss. Det är många korsningar man hamnar i där val måste göras, eller där val borde ha gjorts, om pensionsinkomsten är det som står i strålkastarljuset när man är på väg genom livet. Nu är det sällan det, utan en mängd andra saker pockar på uppmärksamhet, de flesta i nuet viktigare än en försörjning långt fram tiden, tänker man då.

Frågor av mer existentiell natur, långt in i själen, hamnar i rampljuset när döden närmar sig, egentligen vare sig det är på ålderns höst eller av andra skäl. Livet speglas i sina begränsningar, även om min död inte innebär att jag upphör att existera så är det utan tvekan ett hinder i mina relationer med andra (Spicker, 2000). Existentiella frågor som en aspekt av kunskapsläget kring åldrandet, kring hur vi socialt bemöter människor, deras övertygelser och vägvisare i livet, är rimligtvis en central fråga för allt socialt arbete och dess inramning i socialpolitik. I äldreomsorgerna är de vardag, men inte helt lätta att hantera, har det visat sig. Kanske beror det på att vi försöker hantera dem snarare än att leva dem.

Detta kapitel tar upp dessa två stråk i min forskning. De löper parallellt, och ger givetvis näring till varandra. Men i texten håller jag isär dem när jag återkopplar till två projekt som jag genomfört under de senaste åren tillsammans med Erika Werner och i ett av dem även med Norma Montesino. I båda projekten står det klart att livet i utsatthet och systemen för att ge stöd inte riktigt samspelar även om de helt uppenbart samexisterar. Det första projektet handlar om pensioner och människor som riskerar att få låga pensioner, det andra om mötet mellan tro och äldreomsorg. Projekten byggdes på intervjuer enskilt och i grupp med såväl enskilda medborgare som professionella av olika slag för att synliggöra dilemman i möten mellan system och användare, samt i hur tro präglar relationen mellan omsorgsgivare och omsorgsmottagare, om så är fallet. I båda fallen har resultaten lett till förändring. Inget som jag (vi) direkt kan ta åt oss äran av, men vi kan se att till exempel Pensionsmyndighetens informatörer såg till att deras webbsidor ändrades litegrann och att de anamade de dilemman som människor upplever i mötet med det svenska pensionssystemet, och bland de människor vi mötte bildades till exempel en självhjälpgrupp. I det andra fallet lyfts på ögonbrynen i varje diskussion och igenkännanden leder till att yrkesverksamma och människor i allmänhet funderar ett varv till kring den beröringsrådsla som tro tycks etablera inom omsorgerna.

VÅRT (O)BEGRIPLIGA PENSIONSSYSTEM, I ALL ENKELHET – DET FÖRSTA PROJEKTET

För de allra flesta av oss är bilden av pension en om försörjning på ålderdomen, eller en situation där jag inte själv kan försörja mig långsiktigt. Det ligger liksom i vår förförståelse av en framtida situation att det system som finns bidrar till en rimlig försörjning. Det är en begriplig tanke. Men det svenska offentliga pensionssystemet är inte byggt kring en sådan utgångspunkt, utan baseras istället på fiktiva personliga konton kopplat till ett offentligt tvångssparande där vår pension bestäms av flera olika faktorer, dock inte försörjningsbehov, i alla fall inte primärt. Istället rör det sig om avgifter på inkomster samlade under hela den yrkesverksamma karriären, avkastning på placerade medel i olika fonder, samt en buffert som fångar upp dem som inte kommer över en viss låg nivå. Den senare representeras av garantipension, äldreförsörjningsstöd och bostadstillägg, alla inkomstprövade, bostadstillägget även prövat mot kapital. (Se även Erikas kapitel här i årsboken.) Systemet är givetvis mycket krångligare än så. Det baseras till exempel på min gemensamma tillvaro med de som är födda samma år som mig själv och att omfördelning sker mellan mig och andra när någon dör, någon i min kohort dör. (se figuren i Håkan och Toves bidrag.) När jag dör tillfaller alltså mina pensionsbesparingar i systemet övriga som är födda samma år som mig. Denna idé är givetvis inte orimlig som sådan, det vill säga att de som dör tidigt bidrar till att försörja de som lever längre, men varför just över födelseår, vad gör detta förhållande viktigt och hur kan vi motivera att olika generationer på årsbasis faktiskt erhåller olika pensionsnivåer? Lite surt om man är född 2 januari och råkar falla i en grupp som lever ”forever”, medan om jag var född den 30 december året innan så är det tvärtom. Nu överdriver jag givetvis, effekten av så kallade dödsfallskapital är inte så stor, men principen kan man förundras över.

När vi undersökte begripligheten i systemet bland människor som migrerat till Sverige och som till följd av sin relativt korta tid i Sverige inte lever upp till kravet på 40 års bosättning för full garantipension, framstod det klart att systemet var krångligt att förstå. En numera pensionerad kollega till mig som var inblandad i designarbetet med systemet påpekade vid ett tillfälle att gemene man ska inte behöva tänka på annat i relation till pensionen än att förvärvsarbeta. Samma förhållningssätt till systemet presenterade Pensionsmyndighetens informatörer i våra samtal. Begripliggörandet ligger således i att inte tänka på det, utan att jobba på och förlita sig på att systemet levererar längre fram. Problemet med det förhållningssättet är att systemet inte gör det, om man funderar på rimlig försörjning, utan då är helt beroende av att människor är anställda i verksamheter med kollektivavtal som genererar en tjänstepension. De grupper av människor som vi träffade kämpade, i många år för en del av dem, med att överhuvudtaget etablera sig på arbetsmarknaden. En del hade inte lyckats. Tjänstepension var avlägsen, och för de flesta helt okänd.

Att nå människor med information om ett komplext system är en utmaning. Det är lätt att hemfalla åt att ”det står på hemsidan”, medan, vilket vår forskning visar, människor i allmänhet vill fråga människor om hur det ligger till,

speciellt då de som känner sig inte bara osäkra på systemet, utan också på de informationskanaler som erbjuds, inte minst språkmässigt och inför datorn. Många av de personer vi samtalade med tillhörde den gruppen och ville helst träffa någon på servicecentret. Men även om de som arbetar där är duktiga och möter många människor, så upplevde de användare vi mötte att de åsidosattes eller mötte någon som egentligen var bäst på sjukförsäkringen. Få hade funderat över att de kan vända sig till kommunens skuld- och budgetrådgivning, något som representanterna därifrån påpekade i undersökningen, men väntan dit är lång och konkurrensen med människor som är i verklig skuldknipa är stor. De användare vi träffade ville inte ligga systemet till last eller tränga sig i kön. De ville helt enkelt bara veta lite mer om vad som gäller för att kunna handla riktigt, som det förväntades av dem. I något fall ställde en släkting som arbetade vid servicecentret upp och gav information utanför arbetstid, på ett bibliotek. Ett sådant avsteg från myndighetens praxis ses inte med blida ögon, av myndigheten, hade personen sagt när de träffades.

Pensionsmyndigheten gör mycket och bra när det gäller information. De kommer ut till föreningar, företag och andra organisationer och informerar om systemet. De ger inte placeringstips, och de tar inte ansvar för det ekonomiska utfallet, pensionsnivån, det gör inte politikerna heller, men de tar ansvar för att systemet levererar som det är tänkt. Informatörerna kom till och med och besökte en grupp kvinnor som bestämt sig för att förstå mer. Här etableras en kanal som snabbt havererar. Kvinnorna förstår inte tillräckligt snabbt och de blandar ihop pensionssystemet med ett försörjningssystem, verkar myndigheten uppleva. Samma visa med män, när de tror att pensionssystemet på något sätt garanterar dem en rimlig försörjning. Både Erika och jag var vid flera tillfällen ute och träffade personer med frågor i olika sammanhang, var och en för sig och ibland tillsammans. Det var en stödinsats, inte tänkt som en del i vår forskning. Frågorna handlade oftast om det mycket praktiska, som att ansöka om pension eller bostadstillägg, eller om varför pensionen går till varje person i ett hushåll inte till hushållet (systemet hade helt enkelt luckrat upp en kvinnofälla genom att hustrun nu fick och tog hand om sin egen inkomst), eller varför pensionen sjunker efter fem år (när en eventuell avtalspension upphör). Information i all ära, hur bra den än är för oss som vet en del, kan förbli obegriplig för den som inte har den plattformen att stå på. Det är däremot långt ifrån detsamma som att de vi mött och utbytt erfarenheter med på något sätt är ekonomiskt okunniga, tvärtom. De lever många gånger på mycket lite, skapar sidosystem som ger dem trygghet där pensionssystemen fallerar, och de är på många sätt rustade för de konsekvenser som dagens pensionssystem genererar för utsatta grupper, det vill säga låg inkomst.

MED SKRÄCKBLANDAD FÖRTJUSNING – DET ANDRA PROJEKTET

Jag fick ett telefonsamtal för en tid sedan från en präst. Hon frågade om jag ville komma på ett föredrag samma dag. Det ville jag, men jag kunde inte.

Föredraget som gavs av diakoner var ett i en serie av tre inför personal i ett stort omsorgsföretag i en stad, vilket hade beslutat att alla skulle utbildas i frågan om tron, själen, döden och existentiella frågor som dyker upp i livets slutskede, eller på vägen dit. Samtalet gladdde mig.

När jag och Erika inledde vår forskning var det egentligen med en fråga om hur muslimska kvinnor upplever mötet med äldreomsorgen. Snart växte frågan till sig och blev mer en om hur äldreomsorgen och tron samexisterar. Av praktiska skäl fokuserar vi på religiös tro, men frågan om andlighet och tro är bredare än sin organiserade form i religion, samfund och kyrka. En del tror på andra saker och viger del av sina liv åt att agera efter dem. Så, även om det som det tros på kan vara myt eller baserat i en sådan, är själva troendet i sig ingen myt. Det gäller även religiös tro.

I vårt arbete formulerade vi en så kallad grundad teori. En sådan teori präglas av att den ligger nära den data som samlas in och att den är direkt begriplig för dem den berör. Vi kallar teorin för *Fearing touch*, på svenska Beröringsrädsla. Den hjälper oss att bättre förstå hur mötet mellan äldreomsorgen, dess personal och existentiella frågor om tro ter sig i vardagen.

Beröringsrädslan uttrycks i vardagslivet och är speciellt synlig i det direkta mötet personer emellan, den är relationell, men den är inneboende i strukturer som på olika sätt förstärker den. Vardagsrelationer bygger normalt på tolerans och acceptans för olikhet, för andra. Inom äldreomsorgen som offentlig, eller offentligt reglerad och finansierad, är det uppenbart att grundläggande krav på likabehandling och helgande av lika människovärde ska få genomslag. Hur gör man det samtidigt som olikhet ska tolereras och accepteras. Det är en klurig fråga. Beröringsrädslan hämtar energi i människors oro inför förändring, inte nödvändigtvis förändring i allmänhet eller för andra, men i krav på personlig förändring.

Vi har fångat upp detta i form av tre olika processer:

Rädslans hemvist (home of fear) är en process som rör sig mellan personliga relationer och dess representationer i organisatoriska nätverk i äldreomsorgen. Den är att betrakta som förstärkning och försvagning av tid och rum. Rädslan är således inte nödvändigtvis rotad i den observerade personliga relationen utan i organiserade intressen, till exempel i en kommun eller ett samfund, men ges uttryck i hur människor agerar inom ramen för dem.

Tro passar inte i äldreomsorgens vardagsmall och *ignoreras eller kategoriseras* om för att passa (ignorance and re-categorization). Det är processer av kontroll som återkopplar till vår ovilja till egen personlig förändring och oberoende av om oviljan bottnar i principiella eller personliga argument. Att ignorera representerar ett förnekande av tro, medan att kategorisera om representerar att man undviker tro som ett rimligt skäl för förändring.

Uppdelningar i *vi och dom* (us and them) förstärker oviljan till förändring. De ökar avståndet mellan att ”ge och ta” i en relation, eller, med andra ord, det gör acceptans svårare att uppnå och det tillåter splittring att växa fram. Vi och dom synliggör samtidigt en möjlig motpol till beröringsrädsla, nämligen att göra saker tillsammans, gemenskap.

När vi gjort våra studier är det uppenbart att människor som arbetar i äldreomsorgen kämpar med att hinna med och att göra ett gott jobb. Deras arbetsmiljö har på olika sätt förändrats. Boenden har närmat sig omvårdnad i livets slutskede, medan hemtjänsten alltmer präglas av tidsmätning. Klyschor om kvalitet i pamfletter och broschyrer, översätts många gånger i förenklade mätningar av kvalitet. Om tro frågas inte. Äldreomsorg rör, som en verksamhetsledare vi mötte noterade, att: *Det är mat, sömn och toa. Att hålla rent och snyggt. Det är grunden.* Att ta tag i existentiella frågor inom den ramen är helt enkelt inte lätt, om ens möjligt, annat än utifrån enskilda arbetstagares personliga engagemang, eller, som vår teori belyser, benämnt som något annat. Tro i äldreomsorgen, bristen på utrymme, är inte en fråga om oginhet, utan av rädsla att närma sig frågan. En av den sekulariserade gemenskapens konsekvenser är således inte bristen på tro, folk tror på olika saker, många med religiös koppling, utan på bristen till förmåga att möta den.

Vår teori är inte svart eller vit, den speglar processer som är verksamma i en omsorgsprocess. Den går att hantera. Till exempel som ett vårdföretag gjort i en kommun, nämligen att utbilda all sin personal med hjälp av ett samfunds diakonala verksamhet, eller som vi där vi arbetar med att i en kommun etablera rum för existentiell diskussion utanför kyrkorummet. Vi har mött många fantastiska exempel på re-kategorisering som gjort det möjligt för personalen att låta enskilda äldre utöva sin tro, men sällan som del i den vardagliga omsorgssituationen, utan med stöd av företrädare för organiserad tro, från samfund. Tro framhålls och bemöts som privat. För äldre människor handlar det om att kunna upprätthålla kontrollen över sina liv även vid behov av stöd och omsorg. Att möta behov av tro innebär inte missionsarbete inom äldreomsorgen, utan om respekt, acceptans och tolerans för de livsval människor gjort. För att det ska kunna ske krävs utrymme för existentiella frågor om äldre så önskar, det måste finnas en öppning att tala om det. Det ska ingen vara rädd för.

AVSLUTNING

Att följa hur människor gör i sin vardag, att vara inbjuden att samtala med dem om det, är en privilegierad position som forskare. I de två projekten presenterade här speglas hur individ möter samhälle, hur övergripande rättigheter har svårt att få konkret fotfäste i såväl socialpolitiskt införlivande som i omsorgspraktiker i mötet med enskilda medborgare och användare. Med ett populärt begrepp i dagens aktuella debatt om välfärd och välfärdstjänster kan man fråga sig vem som egentligen är ”behovsägaren” när man ibland verkar stå på olika perronger trots att man väntar på samma tåg.

REFERENSER

- Spicker, P. (2000) *The Welfare State. A general theory*. London: Sage.
- Harrysson, Lars, Montesino, Norma, & Werner, Erika. (2016) Preparations for retirement in Sweden: Migrant perspectives, i *Critical Social Policy*. 36(4), 531-550.
- Harrysson, Lars & Werner, Erika. (2012) *Begriplig pensionsinformation för dem med små inkomster. En rapport från ett projekt om hur pensionsinformation begripliggörs bland migranter i Helsingborg*. Research Reports in Social Work 2015:3. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Harrysson, Lars & Werner, Erika. (inskickad) *Fearing touch - a grounded theory of faith and elderly care*.

Rättvisa för äldre med omsorgsbehov

Tove Harnett & Håkan Jönson

ETT FORSKNINGSPROJEKT OM ÄLDREOMSORG

Forskning i ämnet socialt arbete handlar ofta om att förstå och förklara olika fenomen inom det sociala arbetets praktik. Syftet med forskningen är att bidra till samhälleliga förändringar, men ofta ses målet om att förändra som underförstått och ibland också underordnat ambitionen att förstå och förklara. Det projekt som vi ska beskriva i det här kapitlet har haft ett tydligare fokus mot förändring och handlar om att bidra till en ny syn på äldre och äldreomsorg. Idén kommer ur de anslående olikheter som finns i sättet att beskriva rättigheter och mål i äldrepolitiken jämfört med i funktionshinderpolitiken. Är det rimligt att äldre medborgare med hjälpbehov får stöd med avsevärt lägre ambitionsnivå bara för att de är just äldre?

Äldre som behöver stöd ses i politik och lagstiftning i första hand som *omsorgstagare*. De omfattas av socialtjänstlagens mål, som anger att ”omsorg om äldre ska inriktas på att äldre personer får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande”, men samtidigt förväntas de acceptera en mer inskränkt och besvärlig tillvaro än andra medborgare. Även om ingen tycker det är bra att äldre inom hemtjänsten får hjälp av 30, 40 eller 100 olika personer eller att äldre på vissa äldreboenden bara får komma ut eller duscha en gång i veckan, så finns det samtidigt ett beklagande konsensus om att det inte kan vara på något annat sätt. Krav om förändring möts av argument om kostnader, bemanning och att omsorgstagare måste anpassa sig så att det inte blir orättvist för andra som tar emot omsorg. Rättvis äldreomsorg verkar handla om jämförelser mellan omsorgstagare.

Inom funktionshinderpolitiken har de som får hjälp i första hand beskrivits som medborgare med rättigheter som andra samhällsmedborgare. Tankesättet är också utgångspunkten för den nationella handlingsplanen för funktionshinderpolitiken, som har titeln *”Från patient till medborgare”*. Flera forskare har pekat på olikheterna mellan äldre- och funktionshinderpolitiken där forskaren Sara Erlandsson beskriver det som två olika ”tankemodeller” för äldre och yngre med hjälpbehov (Erlandsson, 2014; Jönson & Larsson, 2009).

KAN ETT FUNKTIONSHINDERPOLITISKT TÄNKANDE FÖRBÄTTRA ÄLDREOMSORGEN?

Med utgångspunkt i de skilda tankemodellerna inledde vi år 2015 projektet *”Kan en handikappolitisk modell ge en bättre äldreomsorg?”*. Syftet var att identifiera och överföra etablerade tankesätt och begrepp från funktionshinderpolitiken till äldreomsorgspolitikerna för att få till stånd en ”synvända” och på sikt en samhällsförändring.

Vad var det då för tankesätt och begrepp som vi ville överföra? Några av begreppen var rättvisa, normalisering och diskriminering. Här kan Erlands-sons (2014) sammanställning av nationella handlingsplaner för äldre- respektive funktionshinderpolitiken illustrera skillnader i synsätt. Äldrepolitikens plan ställer upp vackra mål, men i likhet med en mängd andra dokument som rör äldre ställs samhällskostnaderna i fokus. Hur ska samhället ha råd med allt fler omsorgsbehövande äldre? Den funktionshinderpolitiska planen har ett annat fokus. Här står medborgarskap och inkludering i samhället i fokus. Begreppet diskriminering nämns 108 gånger i den nationella handlingsplanen för funktionshinderpolitiken, men bara fyra gånger i den nationella handlingsplanen för äldrepolitiken. För missförhållanden och ”orättvisor” som drabbar personer med funktionsnedsättning finns en etablerad tolkningsram som handlar om diskriminering. Också inom funktionshinderpolitiken förs numera resonemang om kostnader och besparingar, men skillnaden är att dessa möts av argument om att nedskärningar kan hota möjligheten för personer med funktionsnedsättningar att ”leva som andra”.

När vi intervjuat personal och äldre i äldreomsorgen så har de tyckt att det varit svårt att relatera till frågor om diskriminering. Rättvisa, däremot, var betydligt lättare för våra intervjupersoner att prata om. På äldreboenden kunde det handla om att det var orättvist att vissa fick hjälp först eller att några fick åka på utflykt oftare än andra. Jämförelserna handlade om andra på samma äldreboende eller andra med hemtjänst. Det var ett helt annat tankesätt än inom funktionshinderpolitiken där rättvisa handlar om att leva som andra, utan stödbehov. Äldre på äldreboende berättade att det var ”trist” att de bara fick komma ut en gång i veckan. Men det betraktades inte som orättvist, eftersom andra på boendet fick gå ut lika sällan. Det är möjligt att samma jämförelser till andra på samma boende kan uppstå för 25-åringar med funktionsnedsättning, men på grund av just den risken har samhället försökt organisera hjälp och stöd till denna grupp på ett annat sätt. Dessutom är det troligt att andra jämförelser skulle åberopas, nämligen till andra medborgare som kan gå ut varje dag.

Exemplet ovan illustrerar utgångspunkten att kunna ”leva som andra”, ett tankesätt som haft en stor betydelse för funktionshinderrörelsens framgångar i att åberopa rättigheter. Men vilka ”andra” är det som åsyftas? En genomgång av handikappolitiska utredningar visar att det vanligen är personer *utan* funktionsnedsättningar i motsvarande *ålder* som avses i diskussioner om rättigheter (SOU 1991:46; Jönson & Taghizadeh Larsson, 2009). Detta innebär att en 15-åring som sitter i rullstol ska ges möjlighet att – med samhälles stöd – kunna leva som 15-åringar *utan* funktionsnedsättning, till exempel kunna gå på disco, träffa vänner och ägna sig åt olika fritidsintressen. En 40-åring med funktionsnedsättning ska kunna gå på restaurang, arbeta och kanske åka på semester, det vill säga leva som andra i motsvarande ålder. Stödet från samhället kan vara i form av personlig assistans eller ledsagning, men också i form av anpassningar

i miljön och mer övergripnade i lagstiftning. Ska också äldre med äldreomsorg ha rätt att ”leva som andra”? Och vilka andra? Andra pensionärer? De flesta pensionärer är friska och lever ett aktivt liv som inbegriper att träffa vänner, kanske träna och passa barnbarn. Men samhällets stöd till äldre med hjälpbehov handlar inte om att möjliggöra ett liv som andra pensionärer, utan ett liv som andra med äldreomsorg.

ÄLDREOMSORGEN BLIR SIN EGEN VÄRLD

Tillsammans med vår kollega Annika Taghizadeh Larsson vid Linköpings universitet har vi genomfört flera undersökningar där vi har använt en ”funktionshinderblick” för att förstå äldreomsorgen och identifiera möjligheter till förändring. Vi genomförde intervjuer med äldre som tar emot äldreomsorg, äldre med LSS-insatser, omsorgspersonal, chefer, biståndshandläggare, LSS-handläggare och anhöriga samt genomförde deltagande observationer på äldreboenden.

Intervjuerna på äldreboenden visade att många äldre tyckte det var ”synd” att de inte kunde komma ut oftare, men konstaterade samtidigt att det inte var så konstigt eftersom de ju var äldre och inte kunde gå ut på egen hand. Den egna funktionsnedsättningen användes som skäl för att inte kunna gå ut eller göra saker som man kunde göra förr. Det var i den egna kroppen som hindret låg. Med en funktionshinderblick skulle situationen handla om hur samhället kan ge stöd så att också dessa äldre skulle kunna gå ut varje dag och leva som andra pensionärer.

Projektet visar att äldreomsorgen tenderar att bli sin egen värld på samma sätt som de stora institutionerna för personer med funktionsnedsättning tidigare var sina egna världar. På institutionerna skapades egna interna normer; att dela upp boende efter kön, att klä sig i patientkläder, att få gå och lägga sig klockan fem eller bara gå ut en gång i veckan var rättvist så länge andra på samma institution hade det likadant (jfr. Nirje, 1992). För att komma bort från detta tankesätt har funktionshinderrörelsen kämpat för att rättvisa ska handla om att leva som medborgare utan funktionsnedsättning.

För äldre med äldreomsorg, däremot, handlar rättigheter i regel om ”interna” jämförelser om jämförelser inom äldreomsorgen. Så länge alla har det lika bra, men också lika dåligt, är det svårt för äldre att kräva förbättrade villkor. Så länge alla på äldreboendet får duscha max en eller två gånger i veckan är det också detta som framstår som rättvist. Äldreomsorgen blir sin egen värld, där nuvarande organisering framstår som given och frågan om rättvist och orättvist landar på jämförelser mellan brukare.

DE SKILDA MÖJLIGHETSHORISONTERNA

När vi intervjuade personer som hade hemtjänst om hur hjälpen skulle kunnat se ut om de fick önska helt fritt, hade de svårt att se att det kunde vara på något annat sätt. De kunde berätta att det var ”besvärligt” att det kom många olika människor från hemtjänsten, eller att det inte gick att planera sin egen dag när

personalen kom på vissa tider och ibland inte på de tider som bestämts. Så här lät det exempelvis i Annika Taghizadeh Larssons intervju med Anita, som har hemtjänst:

Intervjuaren: Tycker du att du kan leva ett normalt liv med hjälp av den här hemtjänsten?

Anita: (Skratt). Jaa, det gör jag väl. Hur skulle det annars vara?

Intervjuaren: Vad tycker du är viktigast att få sagt? Vad tänk... tänkte du nu när du åkte hit till den här intervjun att nu ska jag i alla fall säga det här?

Anita: Nää, det är väl... Det är väl inget. Det är väl med dom här tiderna som jag tycker är tråkiga. Men det får jag väl ta.

Intervjuaren: Och också som jag uppfattar det här att det är så mycket olika människor?

Anita: Javisst. Men hur ska de göra det? Det går väl inte att göra annorlunda?

Det som blir tydligt i Anitas resonemang är avsaknaden av referenser för ”ett normalt liv”, som kunde användas för att ställa krav på hur hjälpen skulle kunna se ut. De egna förväntningarna verkade i flera intervjuer begränsas av en slags regler man aldrig utmanat eller ifrågasatt, exempelvis vid möten med biståndshandläggare. Man var bara övertygad om att de fanns och ramade in vad som var möjligt.

Det är svårt att formulera kritiska invändningar mot äldreomsorgens mål och praktik. Vem kan vara emot att äldre ska uppleva det tryggt och värdigt? Och vem kan säga emot resonemang om att tiderna för hjälp måste anpassas till andra omsorgstagare för att det inte ska bli orättvist? Eller att hemtjänsten gör så gott det går men ändå är det många olika som kommer? Och dessutom, varför kräva förändring när brukarundersökningar visar att äldre är nöjda med äldreomsorgen? Det är inte förrän funktionshinderpolitikens tankesätt introduceras som det blir uppenbart att man faktiskt kan tänka annorlunda och att nöjdheten skapas av sättet att använda jämförelser. Möjlighetshorizonten förändras.

Det finns äldre personer som själva tillämpar ett funktionshinderpolitiskt synsätt och dessa personer kan användas för att visa att det visst är möjligt att ge stöd som syftar till att ”leva som andra”, även för äldre. Personlig assistans är en personligt utformad insats som kan beviljas personer, yngre än 65, med stora och varaktiga funktionshinder där målet är att de ska kunna ”leva som andra”. De som beviljats assistans innan 65-årsdagen kan numera *behålla* (men inte utöka) denna, däremot är det inte möjligt att nyansöka om assistans efter 65-årsdagen. Det innebär att det idag finns 75-åringar med hjälpbehov som uppstått *efter* 65-årsdagen som har hjälp av äldreomsorgen och 75-åringar med hjälpbehov som uppstått *före* 65-årsdagen som har hjälp i form av personlig assistans. Dessa personer kan ha funktionsnedsättningar av samma omfattning, men helt olika levnadsvillkor beroende på hur gamla de var när funktionsnedsättningen uppstod. I många fall har de också varit aktiva inom funktionshinderrörelsen och

använder just den typ av jämförelser som vi har beskrivit ovan. Så här resonerade exempelvis Kerstin:

Kerstin: Alltså jag... Det är ju inte så att man har funktionshinder för man tyckte att det var så himla roligt. Nä det var ju inte så, utan man har ju fått funktionshindret och då tycker jag att nånstans så ska man ha möjlighet att leva som alla andra människor /.../

Intervjuaren: Vad är det här att leva som andra tycker du idag?

Kerstin: Ja, det är ju... att leva som andra är väl att jag kan göra det som jag vill göra när det passar mig. Inte när det passar hemtjänst till exempel eller när det passar nån annan... jag kan få för mig på morgon, idag ska jag åka dit ut. Och det säger jag bara plötsligt. Och då gör vi det. För jag har hj... assistansen hela tiden så det kommer att fungera alldeles utmärkt. Det tycker jag är att leva som andra. Att jag har den fulla rättigheten över mitt eget liv.

Kerstin hänvisade i sin jämförelse till kategorin ”andra människor” och menade att för henne så var ett normalt liv att kunna ”leva som andra människor”. Det här har vi i ett annat sammanhang benämnt som externa jämförelser, det vill säga jämförelser som inte utgår från själva omsorgssammanhanget eller från funktionsnedsättningarna (Jönson & Harnett, 2016). I citatet exemplifierade Kerstin målen som möjligheten att styra över sitt eget liv och inte anpassa livet till hemtjänsten.

VAD HAR VI GJORT MED VÅRA RESULTAT?

Vårt forskningsprojekt resulterade i böcker (Johansson & Taghizadeh Larsson, 2016), artiklar (Harnett & Jönson, 2016, 2017; Jönson & Harnett, 2016), avtryck i den nationella kvalitetsplanen för äldrepolitiken, i populärvetenskapliga texter, bloggar och medverkan i massmedier. Men vi ville nå ut på fler sätt och därför beslutade vi oss för att föra ut budskapen i form av en film. Som forskare kan vi peka på olikheter i synsätt och tillhandahålla nya resonemang och modeller, men när människor som själva berörs av en fråga höjer sin röst och kräver ”rättvisa” får det hela en annan kraft.

Filmen, som gjordes med hjälp av ett litet produktionsbolag, heter ”*Möjlighet att leva som andra... även på äldre dar*”¹. Tittaren får möta Kerstin, 73 år, som har omfattande funktionsnedsättningar men som ändå lever ett vanligt pensionärliv – med hjälp av personlig assistans. Kerstin kan inte öppna sin dator själv, inte klä sig eller ens snyta sig utan hjälp, men med stöd av sina assistenter lever hon ett aktivt liv. Hon träffar vänner på stan, går långpromenader, tar barnbarnet till frisören, sjunger i kör eller ”får ett ryck” och går på bio, allt med hjälp av sina assistenter. Hade Kerstin fått sin funktionsnedsättning efter 65-årsdagen hade hon sannolikt bott på ett äldreboende och levt ett helt annat liv, som andra omsorgstagare, inte som andra pensionärer.

¹ Filmen finns online på: www.youtube.com/watch?v=C6R2gLmWa_Q.

I filmen får vi också möta 73-åriga Malte från Oxie. Malte är en man som lever ett aktivt liv fullt av resor och föreningsarbete och han beskriver hur hela hans liv skulle omkullkastats om han skulle få en funktionsnedsättning. Med filmen vill vi visa att det är möjligt att tänka annorlunda om dagens äldreomsorg. Det går att organisera stöd där den äldre får hjälp av ett fåtal personer. Det går att leva ett liv som andra, även på äldre dar. Det vi menar är att äldre ska ha samma rätt som yngre att få peka på sina åldersgelikar och säga: jag ska kunna leva som andra i min ålder, jag ska kunna leva som andra pensionärer.

Huruvida stödlagstiftningen skall ändras är en politisk fråga. Som forskare har vi ett ansvar att visa att äldreomsorgen idag blivit sin egen värld och att det är möjligt att tänka annorlunda. Äldreomsorgens utförande handlar inte om vad samhället har råd med utan vad samhället tar sig råd med.

REFERENSER

- Jönson, Håkan, & Taghizadeh Larsson, Annika. (2018) *Skilda upplevelser och möjlighetshorisonter bland äldre brukare av äldreomsorg och LSS-insatser*, i: Håkan Jönson & Marta Szebehely (red.), *Äldreomsorger i Sverige: Lokala variationer och generella trender* (s. 75-90). Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Nationell handlingsplan för äldrepolitiken. Prop. 1997/98:113.
- Erlandsson, Sara. (2014) *Hjälp för att bevara eller förändra?: åldersrelaterade diskurser om omsorg, stöd och service*. Stockholm: Institutionen för socialt arbete - Socialhögskolan, Stockholms universitet.
- Harnett, Tove, & Jönson, Håkan. (2016) Sill och potatis till den ena och entrecote till den andra? Individanpassning och likvärdighet på särskilda boenden för äldre, i *Socialvetenskaplig tidskrift*, 21(3-4).
- Harnett, Tove, & Jönson, Håkan. (2017) "They are different now"-Biographical continuity and disruption in nursing home settings, i *Journal of Aging Studies*, 42, 1-8.
- Johansson, Stina, & Taghizadeh Larsson, Annika. (2016). *Förändringsperspektiv på äldreomsorg: att leva som andra*: Gleerups Utbildning AB.
- Jönson, Håkan, & Harnett, Tove. (2016) Introducing an Equal Rights Framework for Older Persons in Residential Care, i *The Gerontologist*, 56(5), 800-806. doi:10.1093/geront/gnv039
- Jönson, Håkan, & Taghizadeh Larsson, Annika. (2009) The exclusion of older people in disability activism and policies—A case of inadvertent ageism?, i *Journal of Aging Studies*, 23(1), 69-77.
- Nirje, Bengt. (1992). *The normalization principle papers*. Uppsala, Sweden: Uppsala Universitet, Centre for Handicap Research.

Utbildning om äldre – då, nu och framöver

Patrik Hekkala samtalar med Peter Andersson och Tove Harnett

Under de cirka 30 år som kursen Socialt arbete med äldre anordnats i olika former har den fått anpassa sig till en rad förändringar. Flera stora reformer har skett inom det offentliga, samhället har blivit diversifierat och ett mer omfattande kunskapsläge om äldre har växt fram. Idag handlar kursen inte enbart om äldreomsorg, utan även om sociala utmaningar och problem som får särskild karaktär under ålderdomen.

Socialhögskolan startade den allra första äldreomsorgsutbildningen i socialt arbete i mitten av 1980-talet. Den bestod av tre fortbildningskurser på 7,5 högskolepoäng¹ som riktade sig till yrkesfältet och socionomer inom äldreomsorgen.

– Vi fick förfrågningar från yrkesfältet för personal som hade behörighet, men också från de som saknade behörighet till högskolestudier. Jag gav då kurserna i egen regi tillsammans med några kamrater som hade stor kunskap om äldreomsorgen, säger Peter Andersson som var med och tog fram den första utbildningen i socialt arbete med äldre.

Peter Andersson minns att det till en början handlade om att möta en stor efterfrågan från det offentliga – där Socialstyrelsen hade ställt krav på kommuner och landsting att de skulle vidareutbilda sin personal. På den tiden var det främst Per Gunnar Edebalk och Rosmari Eliasson-Lappalainen, Jan Petersson och en handfull andra som såg till att Socialhögskolan på forskningssidan var väl förberedd för att möta ett nytt utbildningsbehov. Annorlunda såg det ut på lärarsidan, där Socialhögskolan i början inte var pedagogiskt rustat.

OMFATTANDE OFFENTLIGA REFORMER

Under den här perioden pågick stora förändringar i samhället som även fick konsekvenser på socialt arbete och specifikt äldreområdet. Då fanns det inom äldreomsorgen till exempel en praxis där det var chefen för utförarna som också var den som bedömde och gav besked om äldre kunde få bistånd eller inte.

– En avgörande kritik mot det gamla systemet var att samma person gjorde två saker: beslutade och utförde. En annan avgörande kritik från bland annat Socialstyrelsen var att chefer och biståndsbedömare inom äldreomsorgen hade för låg utbildning, säger Peter Andersson.

I början av 1990-talet började därför flera kommuner i Sverige istället tillämpa en specialiserad handläggarmodell, den så kallade *beställar-utförarmodellen*. Det som vi idag känner igen som en del i *New Public Management*. Det som också skedde på 1990-talet var att privatiseringen av det offentliga påbörjades. Processen innebar att man frångick den gamla modellen – där samma person hade varit biståndsbedömare och chef för utförarna – till att det inte spelade

¹ 5 akademiska poäng i det meritssystem som användes i Sverige före den 1 juli 2007.

någon roll vem som utförde ett beslut, så länge beslutet togs av en myndighetsperson. Sedan kom *Ädelreformen* (1992), *LSS-reformen* (1994) och *Psykiatri-reformen* (1995). Reformerna innebar i korthet att kommunerna fick ett större ansvar för psykiskt sjuka, för personer med funktionsnedsättningar och för äldre som tidigare hade varit inlagda på sjukhem.

För Socialhögskolans del innebar reformerna och strukturförändringarna att behovet av ett äldreomsorgsperspektiv i utbildningen växte sig starkare.

– Alla organisatoriska förändringar på arbetsplatserna skapade ju ett enormt behov av kompetens i juridik, utrednings- och samtalsmetodik. Sedan kom även ett ökat krav från statsmakterna att vi förde in ett tydligare äldreomsorgsperspektiv i utbildningen. Detta löstes med att man bestämde sig för att omforma den tidigare sociala omsorgsutbildningen på fem terminer till en sju terminers socionomutbildning samt att man ställde krav på förändring av de etablerade socionomutbildningarna. Socialhögskolan i Lund förde in moment med äldreperspektiv och äldreomsorg på alla nivåer samt en valbar äldreomsorgskurs på 15 poäng², säger Peter Andersson.

Äldrekursen som var upplagd i tre delkurser tog i början fasta på det som sedermera kom att kallas anställningsbarhet. Det vill säga kursen var inte särskilt styrd av behoven inom forskningen, utan istället var den styrd av yrkesfältets behov. Den första delkursen handlade om äldres situation i samhället utifrån teoretiska och tvärvetenskapliga perspektiv. Den andra delkursen handlade om rättslig reglering och den tredje om organisering av ledarskap. Peter Andersson berättar att den tredje delkursen gavs av den enkla anledningen att socionomer i äldreomsorgen blev efterfrågade till två typ av jobb om de gick kursen. Det var som enhetschefer eller biståndsbedömare.

På den tiden handlade diskussionerna ute i samhället och bland forskare, lärare och studenter om det skulle finnas en individuell behovsprövning eller inte. Det vill säga om insatserna skulle anpassas efter den enskildes behov (enligt Socialtjänstlagen) eller ifall den enskilde fick anpassa sig till insatserna. Och huruvida man skulle ha en behovsstyrd eller utbudsstyrd äldreomsorg.

– Vi diskuterade mest om hur samhället organiserar sin omsorg för äldre, samt hur det fungerar, varför fungerar det inte, vad beror det på, hur kan omsorgen göras bättre och så vidare. Vi försökte helt enkelt utbilda personal till att bli bättre i ett socialt synsätt och göra bättre biståndsbedömningar, se till en individuell behovsprövning och följa lagstiftningen som kommunerna inte gjorde på tiden, säger Peter Andersson.

EN NY KURS VÄXER FRAM

Idag ser äldreomsorgen annorlunda ut än för 30 år sedan. Det finns privata utförare, tröskeln för att beviljas plats på äldreboende har höjts, hemtjänsten har blivit mer insatsstyrd och modeller för valfrihet har införts. Sedan kan de äldre också få avancerad vård i hemmen, vilket gjort att gränsen mellan institution och hem suddats ut.

² 10 akademiska poäng i det meritsystem som användes i Sverige före den 1 juli 2007.

Enligt Tove Harnett som idag är kursansvarig ser även äldrekursen annorlunda ut. Idag ges den i samarbete med Malmö universitet med studenter och lärare från båda lärosätena. Äldreomsorgen är fortfarande en viktig del, men en utgångspunkt för kursen är att socialt arbete med äldre är bredare än så:

- Kursen handlar också om sociala problem som drabbar äldre, till exempel missbruk, ensamhet, psykisk ohälsa och våld i nära relationer. En person med missbruksproblem slutar inte med sitt missbruk bara för att han eller hon fyllt 65. Är detta en fråga för äldreomsorgen? Bör äldre missbrukare erbjudas speciellt stöd bara för att de är äldre? Eller bör de ges samma stöd som andra vuxna?

Frågeställningarna är exempel på sådant som studenterna får förhålla sig till. Under kursen får studenterna också kunskap om ålderism, det vill säga diskriminering och negativa föreställningar om äldre. En central fråga handlar om i vilka situationer samhället bör behandla äldre annorlunda och när denna särbehandling blir till en fråga om ålderism.

Studenterna får även ta del av teoretisk kunskap som varvas med praktisk kunskap i nära samverkan med yrkesverksamma inom äldreomsorgen. Brukarperspektivet är en central del som hela tiden utvecklas.

- Det är inte självklart vem som är ”brukare” på en kurs om socialt arbete med äldre. Gruppen äldre är heterogen och detta är något vi försöker förmedla till studenterna. Idag har vi gästföreläsningar med äldre både med och utan äldreomsorg. De berättar både hur det är att vara beroende av hjälp och hur det är att åldras som aktiv pensionär. Vi har också föreläsare som på olika sätt arbetar med våld i nära relationer med äldre, samt chefer och undersköterskor i äldreomsorgen. Därtill har vi ett stort antal biståndshandläggare som arbetar med att bedöma vilken slags hjälp den äldre behöver hjälp med, säger Tove Harnett.

Socialt arbete med äldre 15 högskolepoäng är idag en valbar kurs som studenter kan läsa på sjunde terminen på socionomprogrammet och som fristående kurs på avancerad nivå.

FYRA TEMAN PÅ ÅLD RAND E

Kursen består idag av fyra teman: *teoretiska perspektiv på åldrandet, biståndshandläggning, sociala problem och utmaningar* samt *organisering och ledarskap*. Under temat om teoretiska perspektiv på åldrandet introduceras socialgerontologiska³ teorier och bilden av åldrandet. Under delmomentet får studenterna använda teori för att diskutera olika perspektiv på vad som är ett gott åldrande och hur man ska göra för att uppnå det.

³ Socialgerontologi är ett område inom gerontologin som undersöker samspelet mellan individ och social miljö under åldrandet. Det kan handla om till exempel reaktioner på de sociala förändringar som har att göra med pensionering eller en nära anhörigs död, och betydelsen av det sociala nätverket för välbefinnande och livstillfredsställelse. Andra viktiga forskningsområden är upplevelser av ensamhet hos äldre och den formella och informella omsorg som omfattar äldre människor. Källa: Nationalencyklopedin.

– Studenterna får inta olika positioner och ge råd utifrån olika teorier som ett sätt att få förståelse för att synen på vad som är det goda åldrandet skiljer sig åt beroende på perspektiv. Det är viktigt att få kunskap om äldre, men samtidigt inte ta kategorin ”de äldre” för given, säger Tove Harnett.

Lärarna på kursen försöker synliggöra och ge kunskap om äldre, men samtidigt få studenterna att förhålla sig till och problematisera själva kategoriseringsarbetet. Studenterna är vana att vara kritiska till kategoriseringar baserade på kön och etnicitet, men mindre vana att vara kritiska till kategoriseringar utifrån ålder, enligt Tove Harnett.

Biståndshandläggning är kursens andra tema och leds nästan helt och hållet av biståndshandläggare från Malmö stad. Ett liknande tema fanns även innan Tove Harnett tog över kursansvaret. Här får studenterna öva på att göra en utredning utifrån metoden *Individens behov i centrum* (IBIC)⁴.

Det tredje temat *sociala problem och utmaningar* behandlar något som äldre-kursen och forskningen om sociala problem inte fokuserat på så mycket tidigare – nämligen det som rör olika sociala problem och utmaningar på ålderns höst.

– När det gäller våld i nära relationer så tänker folk i regel på en ung eller medelålders kvinna som blir slagen av sin man – de tänker inte på en 70-årig kvinna eller en 70-årig man. Men personer som lever i destruktiva relationer slutar inte misshandla bara för att de fyller 65 år. Folk slutar inte heller dricka alkohol eller blir friska från psykisk ohälsa enbart för att de fyllt 65 år, säger Tove Harnett.

Under temat får studenterna också diskutera att åldras *med* eller *till* ett socialt problem. Med detta menar Tove Harnett att en person kan åldras med ett missbruk av alkohol. Men ett missbruk kan också uppstå för första gången i hög ålder, till exempel när en person går i pension och ett riskbruk övergår i missbruk när tidigare rutiner försvinner. Det finns också personer som använder alkoholen som tröst när en partner dött och som hamnar i ett missbruk den vägen. Psykisk ohälsa är ett annat problem bland äldre som får relativt lite uppmärksamhet, trots att det är vanligt. Tove Harnett poängterar till exempel att depression är vanligare än demens bland äldre, fastän många kanske förknippar ålderdomen med det sistnämnda. Det är inte heller ovanligt att sociala problem samvarierar. En äldre person som lider av psykisk ohälsa kan också vara socialt isolerad och ekonomiskt utsatt.

Under kursens tredje tema får studenterna också kunskap om utmaningar som kan uppstå under ålderdomen. Ett exempel handlar om att leva och åldras som HBTQ-person i en heteronormativ värld och där det kan finnas en rädsla för fördomar hos äldreomsorgspersonalen. Ett annat exempel är åldrande och invandrarskap som bland annat handlar om språkbarriärer och låga inkomster.

⁴ Individens behov i centrum, IBIC, är ett behovsriktat och systematiskt arbetssätt för personer som arbetar med vuxna personer oavsett ålder eller funktionsnedsättning utifrån socialtjänstlagen (SoL) och lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). IBIC är en vidareutveckling av Äldres behov i centrum, ÅBIC. Källa: Socialstyrelsen.

– Samtidigt som studenterna får kunskap om hur det kan se ut för de som kommit till Sverige sent i livet så försöker vi parallellt ge studenterna en kritisk blick. Att en del äldre invandrare upplever utmaningar innebär inte att alla äldre invandrare har det likadant, säger Tove Harnett.

Det sista temat handlar om *äldreomsorgens organisering och ledning*. Temat går som en röd tråd genom alla år som kursen funnits vid Socialhögskolan eftersom behovet av socialt arbete inriktat mot äldre och inom äldreomsorgen är stort. Att bli enhetschef inom hemtjänsten eller ett äldreboende är ett av flera yrkesval studenterna kan göra efter avslutad utbildning.

FRAMTIDEN

En åldrande befolkning och ökad medellivslängd innebär sannolikt att samhället måste fortsätta anpassa sig. Mer ekonomiska resurser och fler som arbetar med äldre inom andra fält kommer troligtvis behövas framöver. Detta oavsett om kommande generationer äldre är sjukare eller inte.

Kunskap om äldre och åldrande kommer fortsätta att vara viktigt för alla som är verksamma inom äldreomsorgen, men också för socionomer som arbetar inom helt andra områden.

– Det är inte bara inom äldreomsorg man möter äldre personer, utan inom en rad andra fält, till exempel de som arbetar som kuratorer i sjukvården eller som missbruksbehandlare. Samtidigt är det troligt att det kommer utvecklas nya yrkesroller inom det sociala arbetet med äldre, med kompetenser som kan handla om samordning, kuratorsarbete, metodutveckling och stöd till närstående. Det behövs mer kunskap om själva åldrandeprocessen, men också om äldres livsvillkor och om samhällets organisering av stöd, säger Tove Harnett.

REFERENSER

Nationalencyklopedin, www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/socialgerontologi, 2019-03-28.
Socialstyrelsen, www.socialstyrelsen.se/individensbehovicentrumibic, 2019-03-28.

Utbildning och acceleration

UPPSATSSKRIVANDE, ADMINISTRATION OCH INNOVATION

Att skriva uppsats – en berikande om än ångestladdad utmaning

Amina Abboud

Jag har gjort en kvalitativ studie, där sju utrikesfödda kvinnor intervjuades i syfte att undersöka hur de upplever sina stödjande och hindrande faktorer i samband med förvärvsarbete i Sverige. Deras upplevelser av samhällets stöd och hjälp att skapa förutsättningar för att komma in i arbetslivet, har också tagits upp. Resultatet visar att utrikesfödda kvinnor upplever att de i kontakten med förvärvslivet i Sverige möter en del svårigheter baserade på föreställningar om kön och etnicitet.

Sedan utbildningens start har det pågått diskussioner kring kandidatuppsatsen bland studenterna i min klass. Jag har faktiskt ända sedan termin ett gått och funderat över vad jag vill skriva om. Ju närmare vi kom skrivandet av uppsatsen desto större oro kände jag över hur det kommer att gå till och om jag kommer att överleva det. Flera av mina vänner som studerat vid högskolan gav upp och avbröt sin utbildning när det var dags för uppsatsskrivandet. Detta skapade en del stress hos mig, men att ge upp var såklart inte det jag ville, mitt mål är att bli socionom. Jag är snart där. En halv termin kvar.

Jag har under utbildningens gång samlat på mig flera ämnen och idéer som jag ville skriva om genom att diskutera idéerna med lärare, familj och vänner. En del samhällsfrågor var jag mer intresserad av och mer insatt i än andra. Jag ritade upp tankekartor om varje uppsatsidé, och funderade över vilka personer jag ville träffa och intervjua. Till sist bestämde jag mig för att skriva om det som jag var mest intresserad av och det som fick mig att börja studera till socionom nämligen flyktingars och utrikesföddas situation i Sverige. Utrikesfödda kvinnor är en målgrupp som jag upplever sällan får komma till tals, delta, eller synas. Genom min uppsats tänkte jag att dessa kvinnor skulle få prata och förmedla sina känslor, tankar och erfarenheter av förvärvslivet i Sverige till andra.

Intervjuerna var det roligaste, men också den mest tidskrävande delen i uppsatsarbetet. Det gällde att planera med vem och att börja att söka intervju-personer i god tid. Jag var inte nervös inför mötet med intervju-personerna, för mig var det bara roligt att komma ifrån min dator för att träffa nya människor. Jag såg på intervjuerna som ett tillfälle att lära mig av andras erfarenheter och att se saker ur andras perspektiv. För några av intervju-personerna var det nog första gången de fick chansen att prata om sina upplevelser, känslor och erfarenheter, att bli lyssnade på. Jag upplevde att samtliga kvinnor berättade om sina erfarenheter med en viss stolthet och att de trots vad de erfarit har jobb idag. Jag försökte möta dem med stor respekt för det de upplevt genom att vara nyfiken på det de berättade. Det var inte svårt. De hade mycket att berätta om sina resor, sin väg till Sverige, och viljan att bli en del av samhället de lever i.

Jag tror att min nyfikenhet och mitt intresse som forskare av det kvinnorna hade att berätta var nyckeln till bra, givande och lärorika intervjutillfällen.

När det var dags för handledningstillfällen, innebar det för mig att samla ihop alla tankar, funderingar, idéer, och frågor om det jag inte förstod för att diskutera dem med min handledare. Jag ville också få bekräftelse på att det jag skrivit var dugligt, därför skickade jag min text till min handledare dagen innan handledningen. Ibland var det svårt att förstå det min handledare ville förmedla, jag kunde uppleva saker som oklara och otydliga. Därför bestämde jag mig efter första tillfället att inte gå ifrån handledningen om jag inte förstår. Jag ställde fler frågor och sammanfattade det handledaren ville säga med mina egna ord för hen, för att försäkra att jag hade förstått rätt. Handledarens tips var värdefulla och jag var noga med att följa dem. Jag fick skriva om min text ett par gånger och fundera över om saker är relevanta att ha med. Det var inte roligt att skriva teoridelen tre gånger, och kunskapsläget ännu fler gånger, men det var värt det.

Stressen var som störst veckan innan inlämningen, jag tyckte att jag hade skrivit färdigt, jag kunde nästan min uppsats utantill så många gånger som jag hade läst den, men ändå hade jag en känsla av att det inte kommer bli bra. Jag gick runt med ångest, något som alla runtom mig fick ta del av.

Uppsatsskrivandet har varit lärorikt på flera sätt. Man lär sig inte bara om ämnet man studerar, utan också om sig själv. Jag är glad över att uppsatsen blev bra till slut och att den trots min känsla av att det inte skulle bli bra blev godkänd. Förfrågan från skolan om att nominera min uppsats till en uppsatstävling kom som en överraskning.

Jag vill säga tack till alla som trodde på mig, lyssnade på mig och stöttade mig igenom uppsatsskrivandet. Jag vill tacka mina föräldrar som har varit en inspirationskälla och som lyssnat när jag har haft det jobbigt. Deras erfarenheter av att vara utrikesfödda i Sverige har bidragit med en hel del till att uppsatsprojektet blev vad det blev. Det hade jag inte anat när jag började.

40 år i statens tjänst – från växelhäxa till kontorsråtta

Möt Carina Olsson

I denna årsbok står ålder, åldrande och äldreomsorg i centrum. En aspekt av en sådan process är att vara del av en och samma organisation under lång tid. Att göra karriär i kulisserna, och hela tiden som support till oss andra, vi på universitetet. Möt Carina Olsson som arbetat 40 år på Lunds universitet.

På andra halvan av 1970-talet gick många av de som idag arbetar med administration i olika organisationer på den tvååriga gymnasielinjen Kontor och distribution, så också Carina. Under våren 1979 praktiserade Carina på Juridiska enheten. Den låg vid den tiden på gamla lungan, där Sociologiska institutionen ligger idag. Som mentor hade hon Annemarie Svensson. Carina gillade sin praktik och ställde frågan om det fanns sommarjobb, men det gjorde det inte. Annemarie bad henne istället att kontakta Ingrid Johansson i telefonväxeln. De behövde alltid folk. Och där tar en lång karriär sin början.

– Lunds universitet, god morgon

– Jag sitter här med ett korsord och kan inte komma på vad det är, finns det någon på universitet som kan?

– Jag kopplar dig till BBB

Lunds universitets växel var vid den tidpunkten lokaliserad på andra våningen i Universitetshuset. Numret var 124100, LTH hade sitt eget nummer och egen växel. I lokalen stod en klassisk snöväxel där telefonisterna stoppade in pluggar i olika hål beroende på vem samtalet skulle kopplas till. De bar en tung bakelithörlur samt hade en lur med sekretessknapp hängandes från taket. De kunde således tala med varandra utan att den som satt i andra änden hörde dem. För att veta vem och när någon hade telefontider så satte de plastpluggar i kopplingshålen med små meddelanden på om vad som gällde. Det satt också meddelanden kring vem som var vem.

Det ringde och en ung kollega svarade:

– Lunds universitet, god morgon.

– Professor AAA, tack.

Telefonisten läser på lappen vid personens namn där det står Professor em AAA.

– Tack, men AAA är bara professor på eftermiddagarna hos oss.

På den här tiden beställdes alla samtal ut och växeln var stängd på natten. Den stängde klockan 16.40 och telefonisterna bröt in i samtalen och meddelade att växeln snart stängde. Carina berättar om en rolig situation när en professor ringde vid halvfem och bad dem koppla upp tre samtal till USA. Hon meddelade att växeln snart stängde varpå professorn svarade att då får det gå snabbt.

Traditioner och vardaglig verksamhet går inte alltid hand i hand. Vid den årliga doktorspromoveringen på den tiden sköts en kanonsalva för varje doktor. Carina berättar att hela huset skakade och de var tvungna att hålla för öronen. Numera skjuts inte så många skott. Kanske var det för öronen, men förmodligen mer för att huset sprack.

En vaktmästare som ringer dem ibland slår en signal

– Växeln, hur står det till? svarar Carina.

– Jodå, det är bra, och hur är det i koppleriverksamheten idag?

Redan första året i koppleribranschen så brann det i universitetshuset. Röken, eller främst rökluften, var stickande och telefonisterna tvingades ha halsdukar över mun och näsa. De jobbade trettio minuter och sedan var de tvungna att gå ut. Det var kanske tur att växeln kom att flyttas 1980, då till Absalon där SOL-centrum nu ligger. Nu blev det en digital växel och ett gemensamt nummer med LTH, 107000. Dessutom kunde personalen nu ringa ut själva, men starkt begränsat. Alla kunde ringa lokalt, men sedan fick det ställas in vilka som skulle ha öppna linjer. Allteftersom telefonmarknaden förändrades och sverigesamtalen tillkom kom också telefonlinjerna att öppnas upp för personalen i större utsträckning. I samband med begränsningen var telefonisterna alltid skyldiga att fråga om samtalet var privat.

– Tjänste, frågade Carina.

– Jodå det känns bra, hur känns det själv, svarade mannen från LU-byggnad.

Nu fick man en Telex-apparat. Den ställdes i rökrummet. För den som skulle skicka ett telex så beställdes det och en hålremsa skapades som sedan matades in i maskinen. Idag har faxen helt mönstrat ut telexmaskinerna. Tekniker kommer och tekniker går. Växeln som idag tillhör LU-service har varit del av olika verksamheter. 1994 när växeln flyttade till Tornavägen och vi fick dagens nummer, 2220000, blev växeln del av driftserviceenheten.

– Lunds universitet, god morgon.

– Jag skulle vilja tala med Kalle Larsson på statistiska institutionen, tack!

– Vi har bara en Kalle Larsson och han är på drift.

Carina lämnade växeln 1995, men lider av sviterna från tiden där. Hon minns fortfarande vems anknytningar det är när hon ser dem. Men tiden i växeln var betydelsefull. Få har som de som sitter i växeln en helhetsbild över den stora verksamhet som Lunds universitet är. Den erfarenheten är Carina tacksam över.

Carina flyttade till den centrala lokalbokningen och en mellanchefsroll. Hennes dåvarande chef, Gunilla Fryksén, frågade henne om hon kunde tänka sig att arbeta med det när Siv Håkansson gick i pension. Idag kallas denna verksamhet för gemensamma lärosalar. I det arbetet kom Carina att för första gången träffa på Socialhögskolan genom möten med lokalbokaren där, Ingrid Nyman. Sedan sker saker av en händelse kan man säga. 1998 frågar sekreterarna vid rektorskansliet om Carina kunde hoppa in när de skulle på kurs, en dag. Just den dagen passerar dåvarande prefekten på statsvetenskap, Lars-Göran Stenelo, på väg till universitetets förvaltningschef, Peter Honeth. De hälsade kort. Nästa dag återkom han via sin sekreterare till Carina och frågade om hon kunde börja där. Javisst sa Carina och var verksam vid statsvetenskapliga institutionen i sex år.

Vid ett möte så går brandlarmet. Ingen rör sig, mötet fortsätter.

Vid dörren sticker en brandman in huvudet.

- Vem är ansvarig här, frågar brandmannen.
- Det är jag, svarar ordföranden.
- Vet du vad signalen betyder, undrar brandmannen.
- Ja, det är ett falsklarm.

Carina kände vår ekonom, Mats Larsson, andra kontakten med Socialhögskolan, genom prefektens sekreterare. Han berättade lite av farten att hon kanske kunde tänka sig att komma och jobba hos oss i samband med att Ingrid Nyman ville sluta lägga scheman och dåvarande prefekten Claes Levin ville digitalisera. Prefekten ringde till Carina och frågade, och hon svarade ja och började vid Socialhögskolan 2004.

Tiden vid Socialhögskolan, som ju pågår, har präglats av att göra många olika saker. Både för att hon vill och för att hon kan. Inledningsvis gjorde hon om lokalbokningssystemet. Det hon blev rekryterad att göra. Prefekten kom in och undrade om något var fel när schemat var klart. Vadå, undrade Carina. Jo, det har bara gått två veckor sedan du började lägga det, är du verkligen säker? Det brukar ta tre månader.

Några år senare kastades hon in i en ny fas som administratör för forskarutbildningen när hennes företrädare, Birgitta Borafia, gick i pension. Någon bredvidgång och introduktion blev aldrig av, istället kom hennes första termin att fyllas med fem disputationer och allt vad som krävs runtomkring dem. Lära genom att göra är en devis som blev helt uppenbar. Sedan 2008 är Carina

verksam i vår verksamhet vid Campus Helsingborg, och sedan ett år även sekreterare mitt i lejonkulan, institutionsstyrelsen. Historierna kring det är bara att fråga henne om när ni ses.

Det ringde en fredag eftermiddag till växeln och Carina svarade:

- Lunds universitet.
- Jag söker Stig Persson på Anatomen.
- Det blir tyvärr inget svar.
- Kan du koppla mig till någon annan, jag har ett lik i bilen.

Carina provar en massa anknytningar, men ingen svarar:

- Nej tyvärr, det verkar vara helt dött överallt.
- Ja det kan man väl lugnt påstå.

Från intensiv acceleration till fördjupad läroprocess

Emelie Dahlström, Joakim Grina & Jan Abrahamsson, SoPact

Innovation kommer från latinets *innovare*, som betyder att förnya. En innovation har i en kreativ utvecklingsprocess transformerats från en idé till exempelvis framtagandet av en ny tjänst, produkt eller arbetssätt. I många fall är kommersialisering innovationsprocessens sista del. Innovation kan definieras som den entreprenöriella process som ger en ny idé ett värde (*Skåne Business Region*). Innovationer uppstår ofta i mellanrum, i gränslandet och i möten mellan olika discipliner, vetenskaper, sektorer, erfarenheter och perspektiv. De uppstår ofta när en kunskap eller funktion adderas med en annan. Som när en radio och en väckarklocka tillsammans blir en klockradio.

Social innovation kan definieras som nya lösningar och samarbeten för positiva samhällseffekter. Det kan vara nya varor, tjänster, metoder eller affärsmodeller som fyller sociala behov och löser samhällsutmaningar. Huvudsyftet med lösningen är själva samhällsnyttan, den är inte en bieffekt (*Vinnova*). Den sista delen av en social innovationsprocess är inte nödvändigtvis kommersialisering, det kan istället vara implementering av en ny metod eller process som skapar samhällsnytta. Ett sådant exempel är forskare vid Socialhögskolan, Lunds universitet som tillsammans med socialförvaltningen i Helsingborgs stad, testat och implementerat den systemförändrande metoden *Bostad först*, med syfte att minska hemlösheten.

Sociala innovationer kan uppstå i samhällets alla sektorer. Då en social entreprenör, det vill säga en privatperson (ofta med egen erfarenhet), identifierar ett nytt sätt att adressera ett samhällsbehov och implementerar denna lösning genom att exempelvis starta ett socialt företag. Eller då en social intraprenör, det vill säga en person inom en organisation, identifierar och implementerar nya arbetssätt som skapar social nytta inom en befintlig verksamhet. Det kan också vara som i exemplet ovan, en forskare eller student som identifierar nya sätt att lösa samhällsutmaningar. Den sociala innovationsprocessen kräver ofta samarbete mellan flera olika aktörer ifrån olika sektorer och processen bygger i hög grad på relationer och involverar ofta slutanvändaren eller brukaren.

Sociala innovationer och dess potential att vara med och bidra med lösningar på komplexa samhällsutmaningar har fått en alltmer framträdande roll under 2000-talet. I sitt visionsarbete Horizon 2020 har EU lyft fram betydelse av innovationer som adresserar vår tids stora samhällsutmaningar. I en guide till social innovation från 2013 identifierade Europeiska kommissionen ett antal områden där social innovation skulle kunna ha betydelse för offentliga organisationer och myndigheter samt hur dessa organisationer ska hantera de risker som uppstår när nya metoder, tjänster och processer ska utforskas. Att hantera och minimera risker genom att dela dem mellan olika parter kräver

tvärsektoriella samarbetsformer. I forsknings- och innovationsagendan för *Ett ekosystem för social innovation i Sverige*, från 2014, identifieras samhällsutmaningar som arbetslöshet, klimatförändringar, en åldrande befolkning, migration och integration samt demokratisering, där det finns potential att ta sig an ett socialt innovationsperspektiv. I samma agenda argumenteras för att en utökad satsning på utveckling av sociala innovationer kan bidra till att bryta förlegade normer i innovationssystemet, bidra till hållbar utveckling, öka innovationsgraden inom offentlig sektor, öka andelen hållbara företag genom samhällsentreprenörskap och socialt företagande och öka tvärsektoriell samverkan samt nyansera debatten om samhällsutveckling generellt. 2015 antas FNs globala mål för hållbar utveckling, Agenda 2030, som identifierar 17 gemensamma mål för världens alla nationer, länder, regioner, kommuner och företag.

Den skånska innovationsstrategin, *En internationell innovationsstrategi för Skåne 2012 - 2020*, har som yttersta mål att skapa inkluderande, smart och hållbar tillväxt. I strategin konstateras att den skånska innovationskraften i ett internationellt perspektiv är alltför svag, trots att forskningen i Skåne inom många områden är excellent och genererar många idéer. Även i EU:s Horizon 2020 konstaterades att skapande av ett strategiskt förhållningssätt till innovation, är den största utmaningen för EU och medlemsländerna. Analyserna visar att det krävs bättre samordning av olika aktörers insatser, samt internationalisering av de stödjande organen. I denna kontext sås ett första frö till SoPacts acceleratorprogram för sociala entreprenörer och social innovation.

ETT ACCELERATORPROGRAM TAR FORM

Våren 2014 genomfördes förstudien *Lund University Social Innovation Accelerator Program* vid LU Open, Lunds universitets dåvarande projektplattform för projekt i samarbete mellan forskare, offentliga organisationer och näringslivet. I detta skede gav LU Open inget särskilt stöd i form av acceleration eller inkubation till entreprenörer med fokus på att lösa samhällsutmaningar. I förstudien drogs slutsatsen att innovationssystemet är i behov av att utveckla processer och metoder för att i tidigt skede ge företag och entreprenörer verktyg för att aktivt arbeta med dimensioner som miljö, jämställdhet, lika möjligheter och icke-diskriminering. I en pilotverksamhet med sex deltagande sociala entreprenörer vid LU Open, testades en första version av ett intensivt stöd i en tillväxtkultur för att stötta deltagarna att nå ut på marknaden. Att utveckla ett acceleratorprogram specifikt för sociala entreprenörer innebar också att utveckla anpassade metoder som skulle kunna användas av affärsutvecklare och av innovationssystem mer övergripande.

Baserat på lärdomar från den första pilotverksamheten påbörjades stegen mot SoPact som en social innovationsfrämjare. SoPact lyfte fram Region Skånes behov av att främja en tillväxt i regionen som tar hänsyn till miljö, jämställdhet, lika möjligheter och icke-diskriminering och sökte finansiering från Europeiska regionala utvecklingsfonden för att vidareutveckla acceleratorprogrammet för sociala entreprenörer.

FRÅN INNOVATIONSPLATTFORM TILL SAMVERKANSINITIATIV

I december 2015 meddelade Tillväxtverket sitt beslut om stöd till projektet *En accelerator för sociala innovationer SoPact 2.0*. Några månader tidigare hade Lunds universitets rektor, Torbjörn von Schantz, i sin blogg (2015-10-08) informerat om att en utredning om universitetets stödverksamheter inom forskning, samverkan och innovation, föreslår att projekten inom LU Open flyttas till fakulteter och institutioner inom Lunds universitet. I samband med Tillväxtverkets beslut om stöd, påbörjades processen med att identifiera den fakultet eller institution som skulle ta över SoPact. Under 2016 beslutades att Socialhögskolan skulle bli projektägare med geografisk placering vid Campus Helsingborg. Socialhögskolan har i flera olika projekt implementerat sociala innovationer och testat samskapande strategier i samverkan med Helsingborgs stad. Med projekten *Bostad först*, *Gapmending* och *Homefull city*, finns forskning, lärdomar och erfarenheter och därmed förutsättningar för SoPact att främja samskapande sociala innovationsprocesser i samverkan med ett lärosäte och en stad. 2017 genomfördes en geografisk förflyttning av SoPact från LU Open i Lund till Socialhögskolan vid Campus Helsingborg.

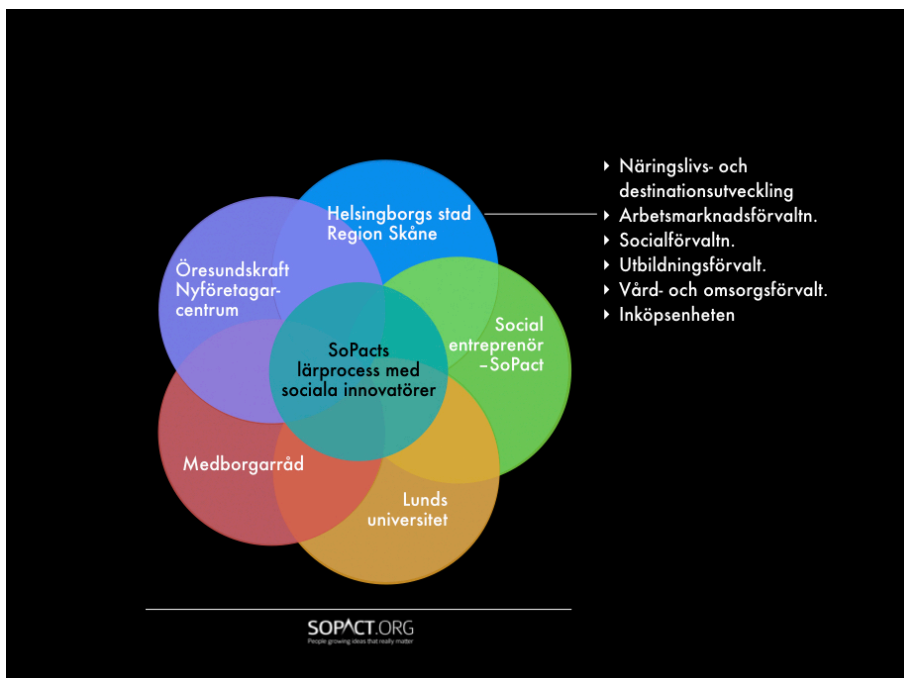
Förflyttningen skapade förutsättningar för SoPact att driva ett acceleratorprogram tillsammans med både ett lärosäte och behovsägare inom en stad. För Helsingborgs stad är SoPact ett verktyg för att stötta sociala entreprenörer och företag som kan vara med och bidra med lösningar på samhällsutmaningar, både lokalt och globalt. Acceleratorprogrammet är också ett sätt att bygga kompetens och testa nya partnerskap och affärsmodeller i en föränderlig värld.

Tillsammans med de nya projektägarna påbörjades 2017 ett arbete med att utforska möjligheterna för sociala entreprenörer och social innovation att utveckla, testa och sprida lösningar på behovsidentifierade samhällsutmaningar i Helsingborg. Grundutbildning och forskning på Campus Helsingborg samt ett aktiverat och engagerat civilsamhälle, näringsliv och nätverk av investerare ger en gynnsam grogrund för att skapa ett permanent samverkansinitiativ som stöttar social innovation regionalt såväl som nationellt.

Att utgå från Helsingborgs stad som behovsägare är särskilt relevant eftersom staden har gedigen erfarenhet av innovations- och testmiljöer. Nordvästra Skånes Renhållnings AB (NSR), med säte i Helsingborg, tar hand om avfall och återvinningsmaterial i sex nordvästskånska kommuner. NSR var först med att dra nytta av möjligheterna med offentligt-privat innovationssamarbete (OPI), vilket resulterade i soptömning först när tunnan är full istället för schemalagd hämtning. Att stärka affärs- och partnerskapsrelationerna mellan sociala entreprenörer och det offentliga är ett av de prioriterade områden som presenterades i regeringens strategi för socialt företagande och innovation (*Näringsdepartementet 2018*).

ETT TOLV VECKORS ACCELERATORPROGRAM

SoPact beviljades medel för att implementera ett acceleratorprogram som ger stöd åt sociala företag som adresserar sociala, miljömässiga och kulturella behov för en inkluderande och hållbar tillväxt i Skåne. Projektet genomförs 2016-01-01 – 2019-05-31 med målet att stötta 42 sociala företag till finansiell hållbarhet genom ett intensivt tremånaders entreprenörskapsprogram. Programmet som benämns SoPacts acceleratorprogram för sociala entreprenörer innehåller moment som; affärsutveckling, mentorskap, presentationsträning, marknadsföring, kommunikation och möten med finansiärer och samarbetspartners. Projektets förväntade långsiktiga resultat var att fler företag som adresserar samhällsliga behov skapas och kan bedriva sitt företagande på ett ekonomiskt hållbart vis. SoPact har genomfört sex acceleratorprogram för totalt 42 sociala företag. Dessa sociala företag kan drivas i regi av AB, ideell förening, stiftelse eller ekonomisk förening. Ofta i samverkan. De två första programmen utgick geografiskt från LU Open i Lund, medan de fyra senaste har genomförts vid Campus Helsingborg.

ENGAGEMANG, KONTINUITET OCH SKALBARHET

I varje acceleratorprogram deltar 7 - 10 entreprenörer. Urvalet söker mångfald både bland deltagarna och bland de samhällsfrågor som lyfts fram. I samband med den geografiska förflyttningen från Lund till Helsingborg, och Helsingborgs stad, har en språklig förflyttning gjorts. Programmet genomfördes de fyra första omgångarna på engelska. Omgång fem och sex har genomförts på svenska,

för att kunna arbeta närmare behovsägare, användare och beslutsfattare inom Helsingborgs stad. SoPacts acceleratorprogram vänder sig primärt till sociala entreprenörer i Skåne och urvalet sker utifrån programmets ansökningskriterier i kombination med en tro på de sökande entreprenörerna. De som idag driver aktieföretag, enskild firma, ideell förening, stiftelse eller ekonomisk förening med syfte att skapa samhällsnytta kan ansöka till acceleratorprogrammet. Den sökande verksamheten ska ha ett registrerat organisationsnummer. Vidare förutsätter deltagande i programmet ambition och engagemang för att jobba målinriktat med verksamhetsutveckling. De sökande ska därför ha formulerat mål och vision för organisationen, vilket sedan kommer att utvecklas under programmets gång. SoPact har för avsikt att stötta entreprenörer som jobbar med systemförändring och skalbarhet. Det innebär att det sociala företaget ska ha potential att skapa systemförändring genom att det:

- Skapar och sprider positiva samhällseffekter som nu eller i framtiden kan gynna många.
- Ändrar sättet att tänka hos människor, organisationer, samhällen för att på så vis råda bukt på gemensamma sociala problem.
- Inkluderar användare såväl som kunder och andra mottagare i att definiera samhällsbehov och verifiera möjliga lösningar.
- Drivs (eller har för avsikt att drivas) i samarbete med relevanta behovsägare/relevanta partners för finansiell såväl som social hållbarhet och generaliserbarhet.
- Har långsiktiga perspektiv och en varaktighet som sträcker sig längre än till ett projekt.

Den sökande verksamheten ska jobba lokalt eller globalt med minst ett av de 17 globala målen som definieras i Agenda 2030. Programmets deltagare ska kunna vara med på plats i Helsingborg varje vecka. Slutligen ska deltagarna vara firmatecknare för organisationen, eller ha firmatecknarens underskrift på rätten att företräda organisationen.

LOKALA OCH GLOBALA LÖSNINGAR

Under projektets gång har SoPact stöttat sociala entreprenörer lösningar på lokala och globala utmaningar. Salt Water Farming, som grundats av Maximilian Cierpisz och Richard Westerlind, två studenter från Lunds universitet. Salt Water Farming har som mål att utveckla och tillhandahålla en mobil solvärmedriven vattenkälla som ska placeras i områden där det idag saknas vatteninfrastruktur. Denna vattenkälla består av en enhet som är en högeffektiv passiv solvärmedriven avsaltare. Avsaltningen äger rum genom att en direkt inducerad avdunstning av saltvatten som omvandlar saltvatten, otjänligt vatten till rent dricksvatten.

Medan tekniken inte är helt ny har de senaste årens framsteg inom isolerings-

material gjort att de kan tillämpa material som för 5 år sedan var ekonomiskt omöjligt. Detta kombinerat med deras innovation, ett specialdesignat passivt kyltorn, gör deras enhet 3 - 4 gånger mer energieffektiv än liknande produkter på marknaden idag. Målet är att den färdigutvecklade enheten ska kunna tillhandahålla 3 - 4 gånger dagsbehovet av vatten per dag. Enheten i sig kräver ingen ström och behöver minimalt med underhåll. Idén är att slutanvändaren inte ska se den som en produkt utan se den som en säker och tillförlitlig vattenkälla.

Salt Water Farming står inför att verifiera sin avsaltningsprocess enligt industriell standard. Här handlar det om att pröva ut olika materialval, design samt genomföra en fullständig digitalisering av enheten. Detta för att minska framtida utvecklingskostnader. De har också parallellt ett spår där de letar efter ett samarbete med en organisation som är etablerad lokalt i de områden där detta kan vara intressant, så att de får feedback från användarna. Salt Water Farming behöver ett pilotprojekt där de kan testa prototypen i en riktig miljö, något som de inte kan simulera här i Sverige. I juni 2018 tilldelades Salt Water Farming 300 000 SEK från Stiftelsen Sten K Johnson, för att vidareutveckla och verifiera sin lösning.

Maximilian och Richard sökte till SoPact för att de ville kunna visa den sociala betydelse som deras avsaltningsenhet kan ha. Enkel tillgång till rent vatten kan ge många positiva sociala effekter och bieffekter, det kan exempelvis frigöra tid för barn att gå i skola, ge kvinnor tid att slutföra en utbildning och möjliggöra inträde på arbetsmarknaden. Besök: www.saltwaterfarming.org.

Richard Westerlind och Maximilian Cierpiz från Salt Water Farming.

INTEGRATION I SAMVERKAN

Kompis Sverige är en ideell förening med verksamhet i både Stockholm och i Skåne, med syfte att skapa möten mellan nya eller etablerade svenskar. Verksamheten i Skåne drivs av Linnéa Håkansson och Amanda Holm Strandqvist, som arbetar utifrån målet att skapa möten för att förbättra integrationen, minska utanförskapet och segregationen, samt främja tillit mellan människor, inte minst för att motstå framväxten av fördomar.

Amanda Holm Strandqvist och Linnéa Håkansson från Kompis Sverige.

Föreningen matchar nya och etablerade svenskar med varandra för att skapa jämlika kompispar. Ingen part kan sköta integrationen på egen hand. Samhället skapas tillsammans, alltså sker integration i samverkan, menar Kompis Sverige. Som kompis fyller man i ett formulär och så sker en matchning utifrån intressen, familjesituation, arbetslivserfarenheter och specifika önskemål. Sedan ses man först en gång tillsammans med Kompis Sverige, och sedan bestämmer kompisparen själva när och vad de ska göra när de ses igen. Kompis Sverige erbjuder även kostnadsfria aktiviteter för de som är med i Kompis Sverige och deras vänner och familj. Kompis Sverige sökte till SoPact eftersom de hade ett behov att ompaketera sina olika tjänster för att nå fler kommuner och deltagare. De ville synliggöra, beskriva och anpassa sina tjänster så att det får ett tydligt värde för kommunerna. Kompis Sverige är en av de 96 organisationer som under 2018 fått beviljat stöd från Delegationen mot segregation för kartläggning, behovsanalys och plan för fortsatt arbete med att motverka samt minska segregation. Besök www.kompisverige.se.

FUNKTIONELLA SERVICEMILJÖER

Alma Raisova har en doktorexamen från Institutionen för service management och tjänstvetenskap vid Lunds universitet. Med forskningsprojektet som pågick under 6,5 år undersökte Alma hur människor med synnedsättning upplevde hotell och andra offentliga miljöer. Alma, som själv är från Kazakstan, har följt och intervjuat människor med synnedsättning i både i hemlandet och i Sverige. Begränsningar för dessa personer varierade som bland annat trånga rum, icke-funktionell design och möten med okvalificerad personal. Hon menar att tjänsteleverantörer bör bli medvetna om de många fördelar som finns med tillgängliga servicemiljöer som faktiskt gynnar alla, oavsett fysisk förmåga. I SoPact fick Alma möjligheten att paketera och synliggöra sin forskning och kunskap kring hur man skapar en tillgänglig och funktionell servicemiljö för människor med funktionsnedsättning. Hon skapar konsulttjänster med rådgivning för att öka tjänsteleverantörers kunskap om fysisk och social tillgänglighet och på så vis synliggöra nya kundkategorier och möjligheten att tillsammans utveckla funktionella servicemiljöer.

Alma Raisova har undersökt hur människor med synnedsättning upplever hotell och andra offentliga miljöer.

KOMPETENSFÖRSÖRJNING BYGGER BROAR

En stor utmaning för att skapa en lyckad integration är att det finns få möjligheter för nya svenskar att träffa och lära sig från etablerade svenskar. Fler människor behöver engagera sig menar Calle Norling som är verksamhetschef för Social Business Lab, en paraplyorganisation för Integratörerna Helsingborg och Helsingborg Business Community. Social Business Lab skapar möten, kontakter och aktiviteter för nyanlända. Under sin tid i SoPact utvecklade Social Business Lab skraddarsydda utbildningar inom programmering och IT-utveckling för att bygga broar mellan den svenska IT-sektorn och nyanlända. Utbildningarna tas fram tillsammans med kommuner och företag med fokus på kunskap som efterfrågas på arbetsmarknaden. Utbildningen är 23 veckor och utvecklas i samråd med det lokala näringslivet. Fokus är att anpassa innehållet efter de lokala behoven. Den första pilotutbildningen genomfördes tillsammans med arbetsmarknadsförvaltningen och Komvux i Helsingborgs stad. För Social Business Lab har SoPact varit en värdefull integration med personer, organisationer och initiativ som gett nya infallsvinklar och metoder. Besök www.socialbusinesslab.se.

Carl Norling från Social Business Lab.

ATT UTFORSKA OCH LÄRA TILLSAMMANS MED BEHOVSÄGARE

Ett av de största behoven som identifierats i SoPacts befintliga program är att sociala entreprenörer behöver komma närmare sina behovsägare, ofta inom det offentliga, för att förstå dem, för att sedan kunna utveckla och skala upp sin samhällsförbättrande idé. Erfarenheter från det senaste acceleratorprogrammet visar att just den processen många gånger är tidskrävande. Processen ser olika ut i olika verksamheter och i olika kommuner och kräver samarbeten mellan flera aktörer. Behovsägare å andra sidan ger uttryck för att det hos de sociala innovatörerna finns en okunskap om föreskrivna lagrum som exempelvis kommunallag, socialtjänstlag, upphandling och andra regelverk och styrmodeller som de som offentliga aktörer verkar inom. En konsekvens av denna okunskap är att sociala innovatörer ibland försöker sälja in lösningar på problem som inte "ägs" av den offentliga parten.

Baserat på dessa lärdomar går SoPact, med finansiering från Vinnova, och i enlighet med regeringens strategi för sociala företag (*Näringsdepartementet 2018*), in i en ny fas för att skapa gemensamma läroprocesser mellan sociala innovatörer, behovsägare och kunskapspartners. Genom en tvåårig läroprocess ska SoPact ta fram spridningsbara metoder och processer som främjar socialt företagande och social innovation. Med konkreta exempel ska dessa metoder och processer bidra

till att offentlig sektor uppmärksammar och använder nya socialt innovativa lösningar på förekommande samhällsutmaningar.

För att skapa incitament och engagemang från såväl behovsägare som sociala entreprenörer ska lärprocessen utgå från identifierade samhällsutmaningar hos fyra behovsägare inom Helsingborgs stad; skol- och fritidsförvaltningen, socialförvaltningen, arbetsmarknadsförvaltningen och vård- och omsorgsförvaltningen i Helsingborgs stad. Kring dessa avgränsade utmaningar skapas sedan fyra testmiljöer. Därefter rekryteras sociala innovatörer för att testa sina samhällsförbättrande idéer i testmiljöerna.

Testmiljöerna innefattar möten och gemensamt lärande mellan sociala innovatörer, behovsägare och kunskapsparterna Öresundskraft, Nyföretagarcentrum och Region Skåne. I dessa processer, som dokumenteras och kvalitetssäkras, ska spridningsbara metoder och arbetsprocesser som höjer kunskapen om affärs- och partnerskapsrelationer parterna emellan att tas fram. Dessa konkreta och handfasta exempel ska paketeras och spridas på samskapande mötesplatser och i digitala kanaler för att bidra till ett stärkt innovationssystem. Lärprocessen är ett steg mot att utveckla metoder och processer som krävs för att få till stånd fungerande tvärsektoriella samverkansformer som kan säkerställa att sociala innovationer i större utsträckning kommer till användning i samhället.

Kanske är det just du som sitter på den idé som kan ligga till grund för nästa sociala innovation.

Titta in på SoPacts hemsida: <https://sopact.org/>.

Vad vi gör på Socialhögskolan

*Staffan Blomberg, prefekt, Maria Bangura Arvidsson, studierektor socionomprogrammet
& Leili Laanemets, studierektor avancerad nivå*

GRUNDUTBILDNING

Vi erbjuder studenter mångsidiga utbildningsalternativ både i Lund och i Helsingborg. Vi har ett socionomprogram, ett mastersprogram, en grundläggande psykoterapiutbildning och flera fristående kurser. 2018 hade vi 1164 registrerade studenter på socionomprogrammet (termin 1-7) varav 493 gick utbildningen i Helsingborg och 721 i Lund. 2018 var 125 studenter registrerade på vårt masterprogram och våra fristående kurser på avancerad nivå.¹

Socionomprogrammet ska både förbereda studenterna för en generell kandidatexamen (3 år) och en yrkesexamen (3,5 år). Det ställer särskilda krav på utbildningens utformning. Studenternas kunskaper som de får genom att läsa socionomprogrammet måste till exempel ha relevans för såväl vetenskap som praxis i såväl universitetsexamen som i yrkesutövandet som socionom.

Socionomprogrammet är Socialhögskolans huvudsakliga verksamhet. Under 2018 var antagningen per termin till socionomprogrammet 90 studenter i Lund och 60 studenter i Helsingborg. Vi har också en närhet och ett gott upparbetat samarbete med andra institutioner och med omvärlden.

Under 2016 startade vi en SI-verksamhet på Socialhögskolan som syftar till att förbättra studenternas inläring via mentorskap. De första tankarna kring detta kom redan 2006 och nu, tio år senare, är verksamheten igång. SI står för *Supplemental Instruction*, som översatt till svenska blir samverkansinläring. Metoden innebär i korthet att studenter på socionomprogrammet som är utbildade och tränade i pedagogik, samverkan och ledarskap håller möten i studieteknik för studenter som går en termin under. SI-ledarens roll är att genom övningar stimulera studenter till att söka svar på frågor som de arbetar med på den kurs de går. De studenter som engagerar sig som SI-ledare går en utbildning och får ersättning för den tid de lägger på möten och förberedelser. De planerar möten och får administrativt stöd och handledning av studievägledare och av socionomprogrammets studierektor.

Under 2018 har vi haft 18 engagerade SI-ledare, varav 12 höll i SI-pass under vårterminen och 13 under höstterminen. Några har varit SI-ledare under båda terminerna och några under en termin. 2017 utökades SI till att omfatta studenter på termin två och under 2018 utökades verksamheten till att omfatta de tre första terminerna både i Lund och i Helsingborg. Deltagarantalet har varierat mellan 48 och 1 student. Snittet är cirka 20 studenter. Såväl de studenter som deltar i SI-passen som SI-ledarna är överlag mycket nöjda och

¹ Studenter syftar på antalet individer. Källa: Kuben 2019-03-12.

de framhåller att verksamheten bör fortsätta. SI-passen tycks bidra till mer studiemotiverade studenter och stimulerar till kontakt mellan studenter över terminsgränserna.

SI-verksamheten har funnit sin form och fungerande rutiner men mer stabilitet behövs innan den eventuellt utökas till att omfatta även termin fyra. Under 2019 kommer verksamheten att utvärderas då det nu finns ett tillräckligt stort material i form av bland annat besvarade utvärderingsenkäter.

Söktrycket till socionomprogrammet var under 2018 fortsatt högt. Däremot är det inte helt enkelt att få fram tillförlitliga uppgifter om genomströmningen. Ett utvecklingsarbete i syfte att ta fram data för en mer systematisk uppföljning av studenternas studieresultat pågår sedan några år. Uppföljningen av studieresultat är ett integrerat inslag i det pågående arbetet med att ta fram en modell för hur vi ska arbeta systematiskt med kvalitetsuppföljning och kvalitetsutveckling på institutionen framöver. Systematiska uppföljningar är viktiga för att kunna fatta mer långsiktiga beslut om bland annat hur många studenter vi ska ta in på programmet och hur vi ska kunna upprätthålla en stabil genomströmning och även fortsättningsvis kunna dela ut en avskedspresent till många av framtidens kunniga socionomer.

I november 2016 fattade institutionsstyrelsen beslut om att anta en ny modell för de valbara kurserna på termin sju. Beslutet innebar en periodisering av kurserna och att två kurser per termin pausas. Periodiseringen sker enligt ett roterande schema för fyra terminer i taget. I november 2018 fattades beslut om att fortsätta med periodiseringen och påbörja ytterligare en periodiseringscykel. En konsekvens av det första beslutet om periodisering var att en genomgång av socionomprogrammet i sin helhet skulle genomföras. Genomlysningen av socionomprogrammet enligt den handlingsplan som togs fram i slutet på 2017 genomfördes under 2018 och resultatet kommer att presenteras under våren 2019. En möjlig konsekvens av genomlysningen kan vara att beslutet om periodiseringen av de valbara kurserna omprövas.

Internetworkkurserna *Socialt arbete: Grundkurs* och *Socialt arbete: Fortsättningskurs* planeras även för 2019. Institutionen erbjuder dessutom kurser om minst 15 högskolepoäng på engelska på grundnivå till studenter som ingår i internationella utbytesprogram: *Social work in Sweden, an introduction* och *Entrepreneurship; Social Innovation - a Strategy for Sustainability*. Kurserna är öppna även för andra studenter.

STUDIER PÅ AVANCERAD NIVÅ OCH FORSKNING

Socionomutbildningen är en bred generalistutbildning. I takt med att yrkesfältet har expanderat och ämnet socialt arbete fått en allt starkare forskningsanknytning så är specialiserings- och vidareutbildningsmöjligheterna många. Detta bildar ett spretigt och svåröverblickbart fält av konkurrerande utbildningar, kunskapsintressen, aktörer och därtill varierande incitament för vidareutbildning. Gemensamt är behovet av möjlig utbildning efter en socionomexamen.

På Socialhögskolan finns en bred och omfattande kompetens vad gäller utbildning inom socialt arbete. Bland institutionens lärare är intresset stort för att utveckla och ge kurser som både presenterar aktuell forskning och som bidrar till formandet av ny kunskap i socialt arbete. Ambitionen är att lärarna är forskningsaktiva inom det område de undervisar. Genom åren har ett stort antal vidareutbildningar genomförts och utbudet av kurser och utbildningar på avancerad nivå presenterar en varierad palett.

Varje termin erbjuder vi en rad fristående kurser. Det kan röra sig om kurser som är ämnesmässigt knutna till olika delar inom det sociala arbetets yrkesfält, till exempel *Socialt arbete med fattigdom och försörjningsproblem*, och om kurser som även innehåller mer handlingsorienterade moment, till exempel *Socialt arbete i skolan*, och om kurser kring en mer allmän social fråga som exempelvis *Socialt arbete: Psykisk (o)hälsa i ett socialt perspektiv*. Glädjande nog ser vi ett ökat intresse för dessa kurser. För studenter intresserade av uppföljning och kunskapsproduktion finns kurser i såväl utvärdering (under 2018 erbjöd vi *Socialt arbete: Utvärderingsteori och utvärderingsmodeller*) som mer allmän samhällsvetenskaplig teori och metod. Studenter som är inriktade på heltidsstudier under en termin kan läsa samma kurser som ges under sjunde och sista terminen på socionomprogrammet som fristående kurs.

Vi på Socialhögskolan står inför flera utmaningar. I våra möten med representanter för yrkesverksamma efterfrågas utbildningar med mer handlingsorienterade och praktiska inslag som är direkt användbara i det dagliga arbetet, till exempel utredningsarbete och socialrätt/juridik. Frågan för oss är om vi i framtiden ser en mer flexibel kurskonstruktion med en blandning av studenter. Det kan röra sig om att i en och samma studiegrupp ha studenter med olika ambitioner för sina studier och som därmed följer olika kursplaner. En student kan vara en uppdragsutbildningsstudent med målet att "fräscha upp" sin kunskap och följa undervisningen utan att examineras medan andra läser och examineras på kursen enligt en kursplan utformad för studier på avancerad nivå.

GRUNDLÄGGANDE PSYKOTERAPIUTBILDNING

Den grundläggande psykoterapiutbildningen är en väletablerad utbildning med lång historia och ett högt söktryck. Den ges över tre terminer på halvfart. Under årens lopp har tre inriktningar utkristalliserats och utbildningen ges numera som tre separata kurser. Grundläggande psykoterapiutbildning på *psykodynamisk grund*, på *kognitiv/beteendeinriktad grund* samt i *familjeterapi på systemteoretisk/interaktionistisk grund*. De tre kurserna har flera gemensamma inslag. Framtidens utmaning består i att skapa former för att knyta dessa utbildningar närmare både socionomprogrammet och masterprogrammet.

MASTERPROGRAM I SOCIALT ARBETE, NATIONELLT OCH INTERNATIONELLT

Socialhögskolan är en av de institutioner i landet som erbjuder magister- och masterstudier i socialt arbete. Programmet startade hösten 2007 och ges idag på hel- eller halvfart med antagning varje hösttermin. Efter halva tiden kan man ta ut en magisterexamen. 2017 trädde en ny utbildningsplan i kraft. Syftet med förändringen var att stärka studenternas förmåga att självständigt utföra analyser av och i socialt arbete. Två obligatoriska halvterminskurser har utvecklats i teori och metod. De utgör tillsammans grunden för både master- och magisterexamen. Vår förhoppning är att detta ska ge studenterna en gedigen grund att stå på och att de förutom ämneskunskaper i socialt arbete, tränas i vetenskapligt tänkande och kritiska förhållningssätt till gagn för hela det sociala arbetets verksamhetsfält; är det praktiskt yrkesutövande, uppföljningar och utvärderingar, projekt- och verksamhetsutveckling, utbildning och forskning. På programmet finns det både studenter som redan varit yrkesverksamma i socialt arbete samt studenter som kommer direkt från grundutbildningen. Till programmet antas även studenter från närliggande ämnen efter individuella meritbedömningar.

Under årens lopp har vi kunnat konstatera, i likhet med andra lärosäten, att en masterutbildning i socialt arbete lockar för få sökanden. Masterstudier är ett individuellt projekt utan varken en tydlig karriärväg eller uttalad efterfrågan från arbetsgivare inom det sociala arbetets yrkesfält (Tops 2015). I syfte att skapa ett större studentunderlag inleddes därför 2018 ett samarbete med Malmö universitet om växelvis antagning till masterprogrammet. Malmö universitet antar till vårterminen och Socialhögskolan till höstterminen. Vårt samarbete med Malmö universitet intensifierades under året bland annat genom gemensam marknadsföring och direkta kontakter med yrkesföreträdare. Hösten 2018 ökade antalet sökanden markant. Någon säker slutsats på vad detta beror på går inte att dra men vi hoppas på ett trendbrott. Antagningen höstterminen 2019 blir mycket spännande. I och med att vi kunde se en ökning av antalet masterstudenter 2018 har planerna på att undersöka intresset och möjligheten att erbjuda en internationell master skjutits upp.

Förutom vårt eget masterprogram är Socialhögskolan engagerad i två fakultetsövergripande samarbeten. Det ena är *Welfare Policies and Management Programme* (WPM) som vi ger i samarbete med Statsvetenskapliga och Sociologiska institutionerna. Programmet riktar sig till studenter som är intresserade av välfärdspolitik och förvaltningskunskap i ett internationellt och jämförande perspektiv. Det andra samarbetet utgörs av att vi deltar i Graduate School vid Samhällsvetenskapliga fakulteten som varje termin erbjuder en rad interdisciplinära kurser och tre masterprogram. I dessa program brukar antalet studenter från socialt arbete vara mellan fem och tio per antagning.

UPPDRAGSUTBILDNING

Varje år kommer det in förfrågningar till Socialhögskolan om uppdragsutbildningar och under 2018 gjordes en satsning på denna utbildningsform. Inom

ramen för institutionens satsning har en poänggivande kurs i socialrätt (7,5 hp) och en om digitalisering i socialt arbete (3 hp) genomförts. Utöver detta har kortare undervisningsinsatser i form av en kombination av föreläsningar och handledning genomförts. Vi kan märka ett intresse för denna form av utbildning, då den blir direkt anpassad till de verksamheter som upphandlar utbildningen. I takt med att intresset för skraddarsydd utbildning ökar så kommer uppdragsutbildningar i socialt arbete fortsatt vara av stort intresse för oss. Under flera år har bland annat kursen ”Social mobilisering och förändringsarbete” getts som uppdragsutbildning inom ramen för kursen ”Socialt arbete som mobilisering och entreprenörskap”. Denna modell kan tjäna som inspiration för andra liknande kursupplägg. I likhet med utmaningen vad gäller fristående kurser har vi även när det gäller uppdragsutbildningar undersökt möjligheter till mer flexibla utbildningsformer. En sådan möjlighet är att erbjuda platser på redan existerande kurser till uppdragsstudenter.

ALUMNI

En stor del av de socionomer som är yrkesverksamma i vårt närområde har utbildats vid Socialhögskolan. Några av dem är handledare för socionomstudenter och många har deltagit i olika former av vidareutbildningar och andra arrangemang anordnade av och vid Socialhögskolan. Sedan hösten 2007 till och med vårterminen 2014 har en arbetsmarknadsenkät skickats ut till våra nytexaminerade studenter. Enkäten visar att flertalet av våra studenter anser att utbildningen förberett dem för arbetslivet på ett godtagbart sätt. Vi har under 2018 vidareutvecklat arbetsmarknadsenkäten så att en ny version av den kan skickas ut under våren 2019. Den ska årligen skickas ut till alumner två år efter att de avslutat sin utbildning.

Det finns ett systematiskt och uttalat arbete med våra alumner när det gäller att sprida information om Socialhögskolans verksamhet. Genom en kartläggning har vi nu under några års tid kunnat marknadsföra evenemang, alumniträffar, seminarier och våra utbildningar på avancerad nivå direkt till arbetsplatser och alumner via olika e-postkampanjer och på Facebook. Vi har också tillsammans med Malmö universitet och i dialog med Malmö stad och Lunds kommun tagit fram en gemensam utbildningsfolder för vårt masterprogram som tydligt riktar sig till yrkesaktiva socionomer.

Dock saknar vi mer utarbetade arbetssätt som kan ge oss information om vad yrkesfältet efterfrågar. Som utbildnings- och forskningsinstitution behöver vi kunna hålla oss uppdaterade vad gäller det sociala arbete som utförs av socionomer runt om i landet.² Vi behöver få kunskap om utbildningens betydelse i socionomens yrkestövning och behovet av vidareutbildning. Den omarbetade arbetsmarknadsenkäten är ett exempel på ett systematiskt alumniarbete men behöver kompletteras med andra metoder såsom nätverk och kontinuerliga

² Detta som ett komplement till alla de omfattande kontakter som vårt kollegium redan har till yrkesfältet i socialt arbete.

alumniträffar. Ett sådant exempel är det nätverk som byggts upp av före detta studenter som gått kursen *Socialt arbete som mobilisering och entreprenörskap*.

FORSKARUTBILDNING

Forskarutbildningen ges sedan 2013 med en ny utbildningsplan och LU:s regelverk har reviderats. Vår forskarutbildning regleras av tio mål som återfinns i såväl Högskoleförordningen som i den allmänna studieplanen. Ett arbete som syftar till att synliggöra hur doktorander praktiskt ska nå dessa mål inleddes 2015 och fullföljdes under 2018 genom satsningar på målrelaterade aktiviteter och redovisningar i den individuella studieplanen. Det elektroniska systemet för individuella studieplaner är äntligen på plats och kommer att öka möjligheterna att göra studieplanerna till ett bra planeringsverktyg i utbildningen. Under hösten 2018 inledde universitetet en omgång pilotutvärderingar av utbildningar på olika nivåer och vår institution har valts ut som pilot för forskarutbildning inom den samhällsvetenskapliga fakulteten. Arbetet med att sammanställa en självvärdering har inletts och besök av en extern panel med bedömare planeras till början av 2019.

Under 2018 disputerade tre doktorander och ett antal slutseminarier genomfördes. Utifrån dessa och ytterligare slutseminarier beräknar vi att tre till sex disputationer ska äga rum under 2019. Dessa är öppna för allmänheten och avhandlingarna kan oftast hämtas digitalt via universitetets bibliotek.

Hösten 2018 antogs sex doktorander. Tre finansierade av fakultetsmedel (anslag) och tre externfinansierade (forskningsbidrag). Ny doktorandantagning planeras till 2020. Med detta kan återväxten inom doktorandkollektivet ses som säkrad under de närmaste åren. I december 2018 var 22 doktorander anställda fördelade på 14 kvinnor och 8 män.³Handledarna möts ungefär tre gånger per termin för informationsutbyte och för att diskutera aktuella frågor inom forskarutbildningen.

Kurser på forskarutbildningen ges i samarbete med Nationella forskarskolan i socialt arbete, där vi även fortsättningsvis kommer att vara aktiva i de kurser som ges. Därutöver är lärare från Socialhögskolan inblandade i fakultetens gemensamma metodkurser. Så kallade ”läskurser” utvecklas löpande, ofta med hybridkaraktär, där doktorander läser tillsammans och diskuterar litteratur på seminarier.

FORTE beslutade under 2018 att bevilja medel till en nationell forskarskola i tillämpad välfärdsforskning som kommer att organiseras av fyra institutioner i samverkan. Socialhögskolan i Lund och Institutionen för socialt arbete vid Malmö universitet är formellt ansvariga, men forskarskolan bedrivs i jämlik samverkan med Linnéuniversitet och Göteborgs universitet. Totalt ska 30 licentiatdoktorander antas. För närvarande förbereds en första antagning av 10 licentiatdoktorander som ska fördelas mellan de fyra institutionerna för att

³ Källa: Kuben 2019-03-11

inleda sina studier i september 2019. Den första gruppens forskarstudier kommer att vara inriktade på den sociala barnavården. Socialhögskolan i Lund kommer att ansvara för utvecklandet av två kurser: introduktionskursen och en kurs i kvantitativ metod.

FORSKNING

Forskningen vid Socialhögskolan berör socialt arbete med såväl bredd som djup. Den täcker många empiriska fält och visar hög kompetens inom teori- och metodutveckling. För att stödja och välkomna utvecklingen av nya idéer och forskningsområden så finns det nätverk och seminarier inom och utom institutionen. I dessa är det angeläget att alla forskare får möjlighet att diskutera sin forskning och att den sprids. Forskningen vid Socialhögskolan är förankrad i både nationella och internationella sammanhang. Kontinuerligt utbyte med forskare från andra institutioner utvecklas till exempel genom att vi löpande har plats för gästforskare, framförallt forskare från forskningsmiljöer för socialt arbete i andra länder. Internationella publiceringar sker för att vi strävar efter att förankra institutionens forskning i det internationella vetenskapssamhället, men vi värnar också om publicering på svenska och i publikationer som är tillgängliga för en bredare publik inom landet. Sedan början av 2016 är redaktionen för Socialvetenskaplig tidskrift åter hos oss där den en gång startades för drygt 20 år sedan. Även Socionomens forskningssupplement har förankring till vår verksamhet genom att dess redaktör är verksam hos oss. Information om aktuella publikationer och seminarier presenteras löpande på institutionens publika hemsida och sprids till externa samarbetspartners.

Regeringen signalerade inför perioden 2017-2020 att medel kommer dirigeras till områden som är av stort intresse för oss som forskningsinstitution. Våra ansträngningar under 2018 har burit frukt och då inte minst (som tidigare nämnts) genom att vår ansökan om att få bedriva en forskarskola inom området tillämpad välfärdsforskning var lyckosam. Med denna satsning hoppas vi kunna gagna det sociala verksamhetsfältet på sikt i resultat, men också i direkt samverkan.

Under 2018 har flera av institutionens medarbetare varit framgångsrika med sina ansökningar om externa forskningsanslag. Detta är mycket positivt. Emellertid är det fortfarande angeläget att sträva efter att fortsätta söka och få externa forskningsbidrag. I den hårda konkurrens som råder är det därför viktigt att det även framöver finns stöd på institutionen genom exempelvis ansökningsseminarier för att behandla utkast till ansökningar och genom kollegialt stöd med läsning och kommentarer även utanför seminarietider. Under 2017 fanns särskilda stimulansmedel för forskning från fakulteten. Många av institutionens lärare använde dessa och institutionen avsätter mot bakgrund av erfarenheten egna medel för detta i budgeten för 2019. Liksom tidigare kommer målgruppen framförallt vara lärare utan egna forskningsmedel. Utvecklingen 2017-2018 visar att det går att få en projektansökan beviljad, även hos de stora forskningsråden, men att många också får avslag. Det är därför viktigt att institutionen ger stöd

för kollegor i motgång, så de orkar revidera, utveckla sina ansökningar och försöka på nytt. Institutionens professorer har ett särskilt ansvar för att medverka till att ansökningar av god kvalitet lämnas till forskningsfinansiärerna.

INTERNATIONALISERING

Socialhögskolan har genom åren haft många studenter och lärare som gjort praktik eller gått en utbildning, eller undervisat utomlands. Institutionen har en policy som låter internationaliseringsarbetet genomsyra undervisning och forskning. Arbetet bakom policyn tas fram av vår internationaliseringsgrupp tillsammans med våra internationella koordinatörer. Det finns en ambition att internationaliseringsarbetet ska riktas mot långsiktiga samarbeten inom både undervisning, forskning och administration. Samtidigt har vi också som ambition att vara följsamma och flexibla för nya samarbeten när tillfällen ges på nya områden och med nya partners.

Under 2019 kommer vi att fortsätta arbetet med att ta fram en reviderad internationaliseringspolicy för Socialhögskolan. Syftet är att så långt det är möjligt skapa hållbara och långsiktiga relationer med parter i andra länder. Ett speciellt utvecklingsområde är Sydafrika. Vi kommer också att fortsätta att synliggöra vår medverkan i olika internationella nätverk samt arbeta för att internationaliseringsprojekt förankras brett på institutionen. Ett viktigt arbete är att synliggöra arbetet som pågår och att återkoppla erfarenheter i organisationen, något som administrativt förstärkts inför 2019.

Socialhögskolan är engagerad i flera långsiktiga internationaliseringsarbeten. Till dessa hör bland annat ett Erasmus plus projekt med ledning av Universidad de Murcia, ett nytt projekt som är under utveckling är med Tata institute of social sciences (TISS) i Indien, ett samarbete med universitetet RMIT i Melbourne, ett samarbete med Sydafrika samt ett Erasmus-nätverk med ASH, Hogeschool Utrecht, Via University Århus och Linnéuniversitet. Inom ramen för det senare drivs projektet "Added values" av erfarenheter utomlands. Ett viktigt fortlöpande internationaliseringsarbete sker genom nätverket PowerUs i syfte att utveckla brukarinflytande inom socionomutbildningar. Detta arbete har fått stort genomslag på flera internationella konferenser och fick även ett stort utrymme vid världskonferensen *Joint World Social Work, Education and Social Development Conference* i Dublin 2018. Certificate of International Merits (CIM) sjösattes under 2017. Arbetet med CIM har fortsatt att utvecklas under 2018. Syftet med CIM är att synliggöra studenternas internationella meriter både utomlands och på hemmaplan.

Under perioden 2017–2020 är Socialhögskolan ordförande för Nordic Association of Schools of Social Work (NASSW). Internationalisering och samarbete mellan de nordiska länderna är huvudfrågor för NASSW och detta arbete uppmuntras genom möjligheten till samarbetsprojekt. Ordförandeskapet innebär dessutom att vi får en anknytning till International Association of Schools of Social Work (IASSW) eftersom ordföranden även företräder Norden i IASSW:s styrelse.

Socialhögskolan har en fortsatt hög mobilitet bland studenter och medarbetare. Ett av de största arbetsområdena är stöd till de studenter som genomför sin verksamhetsförlagda utbildning (VFU) utomlands. Under 2018 har 48 studenter varit utomlands på VFU. Australien, Sydafrika, Caymanöarna och Kanada är länderna som har tagit emot flest studenter. Vi har under året tagit emot fyra internationella studenter som gjort sin VFU i Sverige.

Vi ser gärna att våra medarbetare är gästforskare vid andra lärosäten och vi ser stora fördelar med att ta emot gästforskare för såväl kortare som längre perioder. Under 2018 har vi tagit emot två gästforskare.

SAMVERKAN MED DET OMGIVANDE SAMHÄLLET

Vi har stort utbyte med representanter för olika brukarorganisationer och kontinuerlig kontakt med yrkesfältet via verksamhetsförlagd utbildning och genom gästlärare, studiebesök, forskningsprojekt med mera. Vi har också löpande samarbetsmöten med dels brukarorganisationer dels professionella och företrädare för bland annat kommunerna Helsingborg, Lund, Malmö, kuratorsgruppen inom Region Skåne och de fackliga organisationerna. Under 2018 intensifierades samarbetet med både Helsingborg och Lund genom en rad pilotprojekt som syftar till att etablera kontakter och samarbeten såväl inom ramen för socionomutbildningen som mellan yrkesverksamma och institutionens lärare/forskare. I möten med dessa grupper sker utbyte om institutionens verksamhet och det som där framkommer tas tillvara i den fortsatta utvecklingen av socionomprogrammet, fristående kurser och av socialt arbete generellt. Av särskilt vikt i nuläget är att finna former för att hantera den ansträngda situation och de förändringar som kännetecknar stora delar av verksamhetsfältet socialt arbete idag. Våren 2018 genomfördes en konferens med temat "EN FRAMTID VI SKAPAR TILLSAMMANS!" där syftet var ett utbyte av idéer och kunskap med utgångspunkt från att rådande samhällsutmaningar kräver nya sätt att samarbeta, tänka och verka. Konferensen var ett samarbete mellan Socialhögskolan, ESF-projektet MendTheGap samt Helsingborgs stad och där medarbetarna från SoPact medverkade i utformningen av konferensen. Under 2018 anordnade vi dessutom World Social Work Day tillsammans med Lunds socialförvaltning, ett arrangemang som återkommer under 2019.

REFERENSER

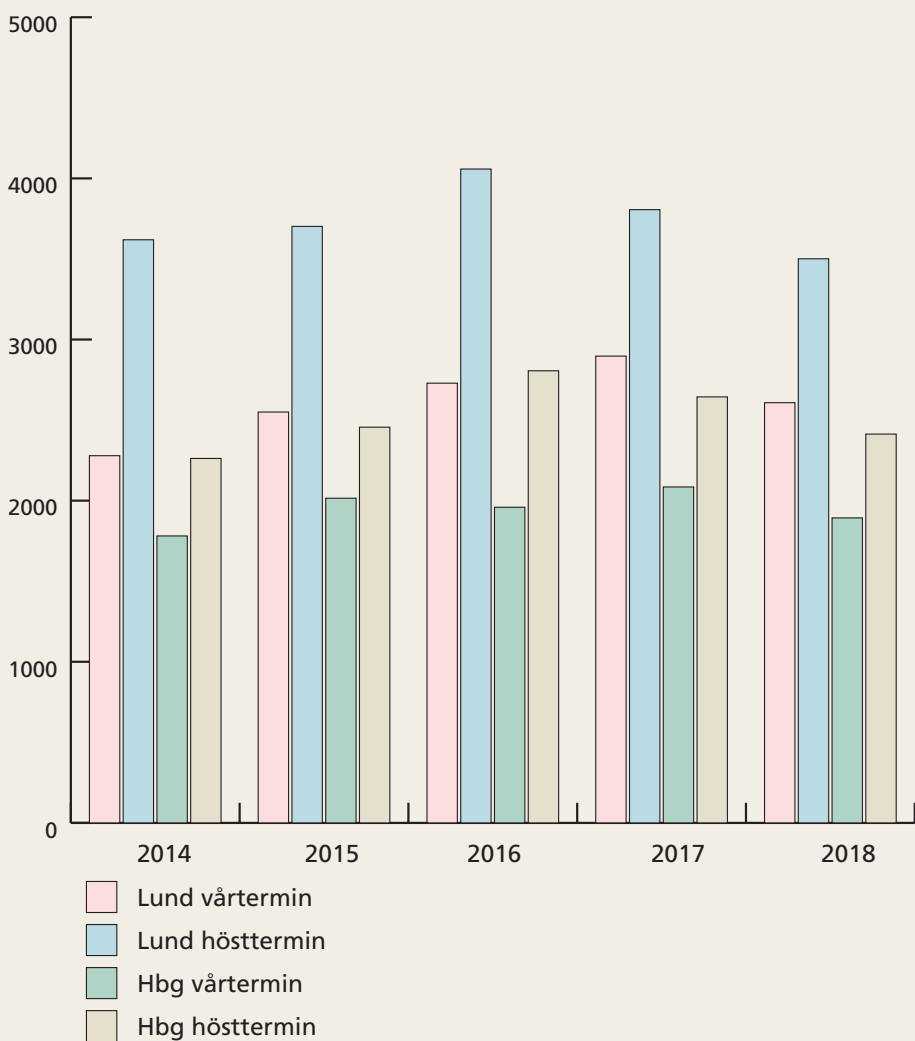
Tops, Dolf (2015). "En blombukett av chefen, inget mer". En uppföljning av studenter som tagit en magister- eller masterexamen vid Socialhögskolan, Lunds universitet under perioden HT07-HT13". Lunds universitet: Socialhögskolan, Working paper-serien nr 1.

Socialhögskolan i siffror

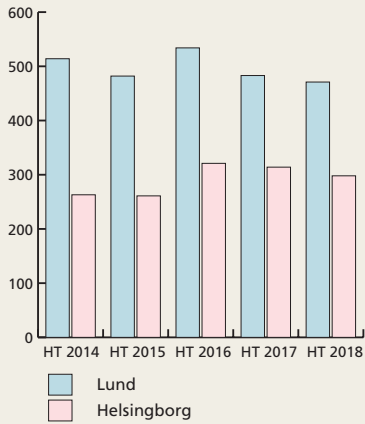
SOCIONOMPROGRAMMET

(Källa: www.uhr.se och Kuben)

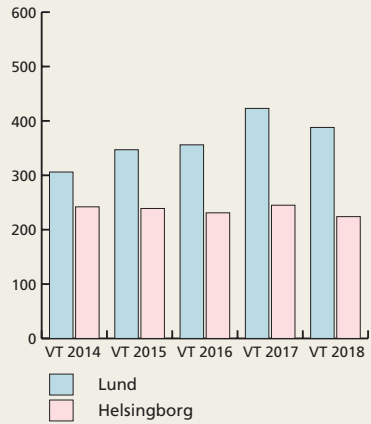
Totalt antal sökanden 2014-2018

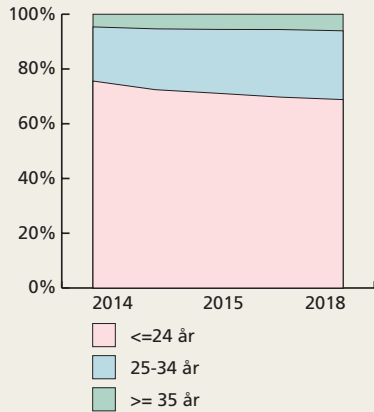
Prio 1 sökanden, ht 2014-2018

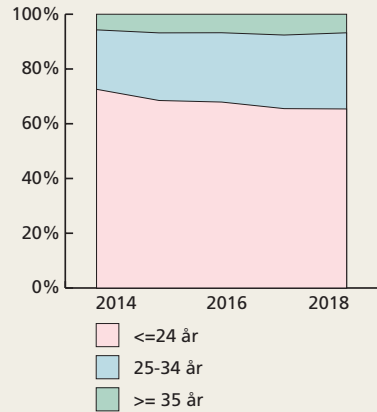
Prio 1 sökanden, vt 2014-2018

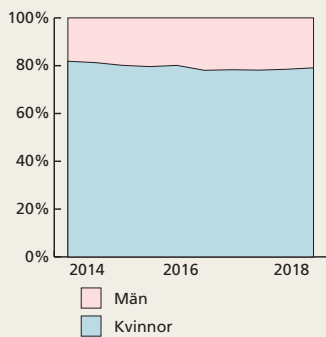
Ålder på sökanden i %, Lund 2014-2018

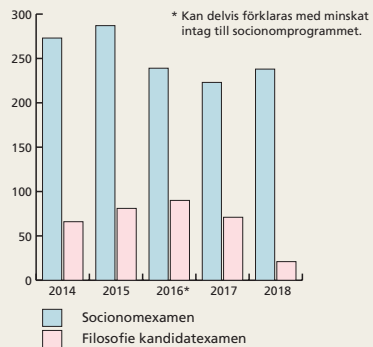
Ålder på sökanden i %, Hbg 2014-2018

Kön på sökanden 2014-2018

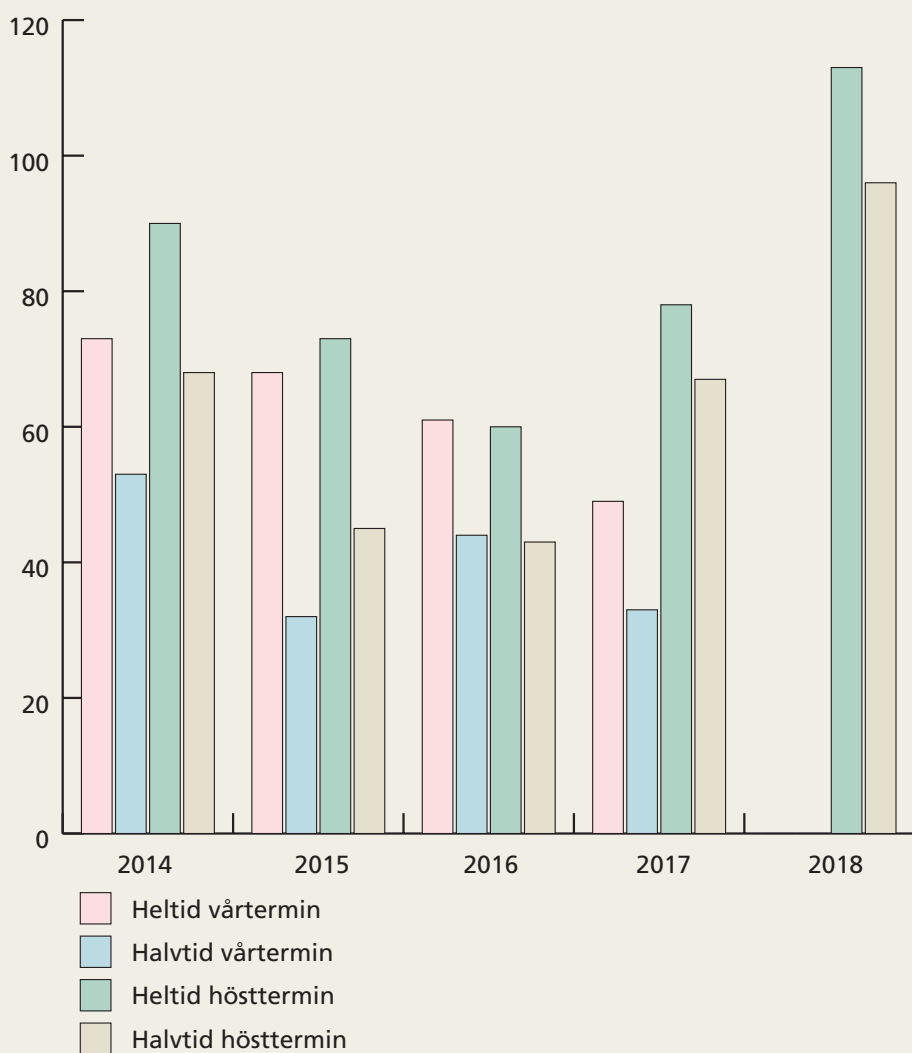
Examina 2014-2018

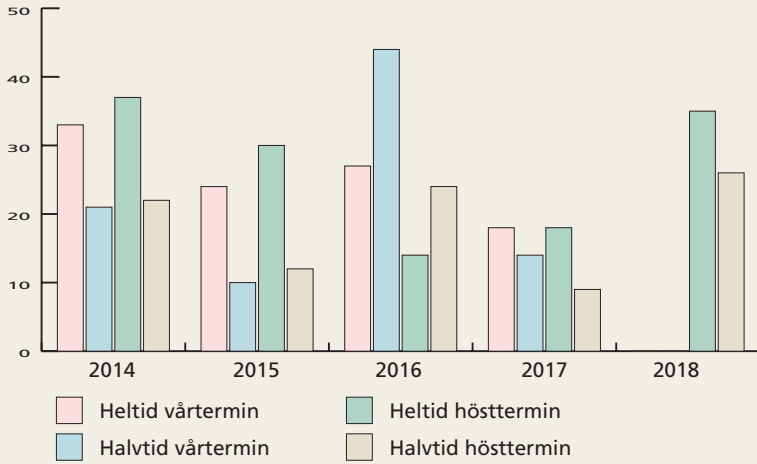
MASTERPROGRAMMET

(Källa: www.uhr.se och Kuben)

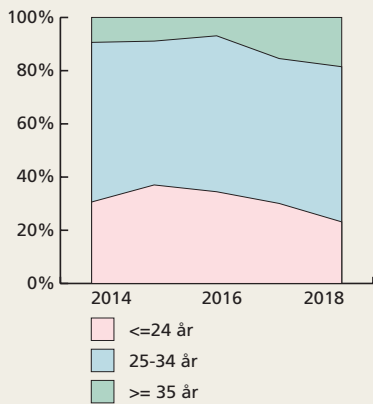
Totalt antal sökanden 2014-2018

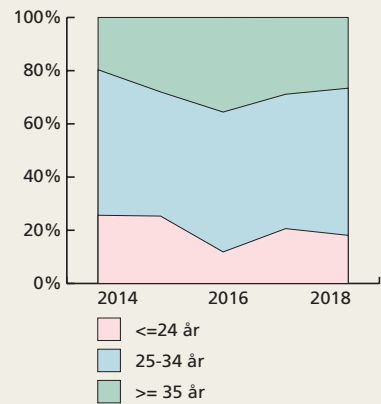
Prio 1 sökanden 2014-2018

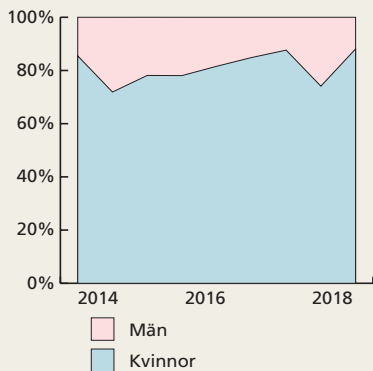
Ålder på sökanden, heltid i % 2014-2018

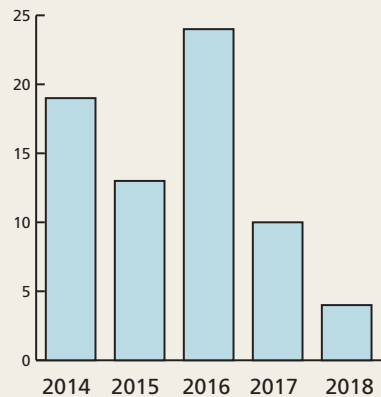
Ålder på sökanden, halvtid i % 2014-2018

Kön på sökanden % 2014-2018

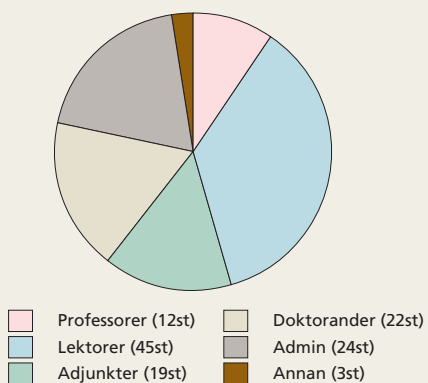
Examina 2014-2018

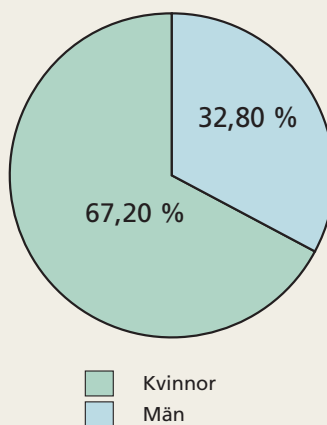
ANSTÄLLDA VID SOCIALHÖGSKOLAN

(Källa: Kuben)

125 anställda januari 2019

Kön på anställda januari 2019

Teknisk och administrativ personal jan 2007 – jan 2019

Årtal	2007-1	2009-1	2011-1	2013-1	2015-1	2017-1	2019-1
Kvinnor (antal)	14	10	12	13	14	13	19
Män (antal)	4	3	4	5	3	5	5
Totalt	18	13	16	18	17	18	24
Kvinnor (heltidsekviv.)	9,9	8,3	9,5	11,7	10,4	9,0	14,8
Män (heltidsekviv.)	3,1	2,3	3,3	2,9	3,0	5,0	4,5
Totalt	13,0	10,6	12,8	14,6	13,4	14,0	19,3

Professorer jan 2007 – jan 2019

Årtal	2007-1	2009-1	2011-1	2013-1	2015-1	2017-1	2019-1
Kvinnor (antal)	2	2	2	4	5	7	6
Män (antal)	4	3	4	8	7	6	6
Totalt	6	5	6	12	12	13	12
Kvinnor (heltidsekviv.)	1,2	1,2	1,9	2,6	4,3	5,3	3,8
Män (heltidsekviv.)	4,0	3,0	1,6	3,0	3,7	3,3	3,3
Totalt	5,2	4,2	3,5	5,7	8,0	8,7	7,1

Lektorer jan 2007 – jan 2019

Årtal	2007-1	2009-1	2011-1	2013-1	2015-1	2017-1	2019-1
Kvinnor (antal)	12	13	18	25	26	29	28
Män (antal)	13	18	19	18	19	14	17
Totalt	25	31	37	43	45	43	45
Kvinnor (heltidsekviv.)	7,6	9,6	14,5	19,5	22,0	24,4	25,0
Män (heltidsekviv.)	10,1	15,3	15,8	14,8	17,6	12,8	14,2
Totalt	17,6	24,9	30,2	34,2	39,6	37,1	39,2

Adjunkter jan 2007 – jan 2019

Årtal	2007-1	2009-1	2011-1	2013-1	2015-1	2017-1	2019-1
Kvinnor (antal)	27	14	18	17	16	16	15
Män (antal)	12	6	6	10	7	4	4
Totalt	39	20	24	27	23	20	19
Kvinnor (heltidsekviv.)	15,8	10,1	12,9	11,0	10,3	10,7	8,6
Män (heltidsekviv.)	9,5	4,7	4,6	5,8	5,3	3,2	3,0
Totalt	25,3	14,8	17,5	16,8	15,6	13,9	11,5

Doktorander jan 2007 – jan 2019

Årtal	2007-1	2009-1	2011-1	2013-1	2015-1	2017-1	2019-1
Kvinnor (antal)	12	11	13	18	17	16	14
Män (antal)	5	3	2	4	6	5	8
Totalt	17	14	15	22	23	21	22
Kvinnor (heltidsekviv.)	10,1	8,6	10,1	14,8	14,8	12,9	12,5
Män (heltidsekviv.)	4,3	3,0	2,0	3,5	4,5	5,0	7,6
Totalt	14,4	11,6	12,1	18,4	19,3	17,9	20,2

Denna årsbok presenterar Socialhögskolans verksamhet för 2018 och in mot 2019. Medverkar gör Amina Abboud, Jan Abrahamsson, Peter Anderson, Maria Bangura Arvidsson, Staffan Blomberg, Elisabeth Carlstedt, Emelie Dahlström, Joakim Grina, Tove Harnett, Patrik Hekkala, Håkan Jönson, Leili Laanemets och Carina Olsson.

Redaktörer för publikationen är Lars Harrysson och Per Gunnar Edebalk.

Patrik Hekkala har gjort layout.